

LOUISE DE COLIGNY.

(Naar de gravure van W. J. Delf in 's Rijks Prentenkabinet te Amsterdam.)

III

LOUISE DE COLIGNY.

1555—1620.

Hier leeft de dochter, weeuw en moeder van de helden,
Die goedt en bloedt voor Godt, voor staet en vrijheid stelden,
Toen d'Inquisitiedwang voor hun gezicht verdween;
Een flonkerstar van deught, die Hollant lang bescheen.
Sy was haer afkomst waerdt en hadt sy 't konnen keeren,
Geen twist, geen scheuring sou den staet noch kercke deeren.

Geraerd Brandt.

Louise de Coligny, de vrouw met wie Prins Willem van Oranje in 1583 opnieuw in het huwelijk trad, had, toen zij hare hand in die van den Zwijger legde, evenals Charlotte van Bourbon reeds een veel bewogen leven achter zich. De twee vrouwen waren land- en tijdgenooten en beider leven was in hare jeugd beheerscht door de ontwikkelingen van eenzelfde tijdperk van revolutie met al den nasleep van vervolging, van burgeroorlog, van overhaaste vlucht, van lange ballingschap. Den strijd echter, dien de eerste heeft moeten strijden met hare omgeving, met hare verwanten, met reeds bestaande banden en verhoudingen, dien strijd heeft de laatste niet gekend. Opgegroeid onder

het wakend oog van protestantsche ouders, als kind reeds verbonden aan de Kerk der Hervorming, waarbij Charlotte zich eerst na langen in- en uitwendigen kamp kon aansluiten, heeft de tien jaren jongere Louise moeten strijden niet zoo zeer om het bezit als wel om het behoud: in verzoeking gebracht, minder nog als jonge vrouw door de hitte der vervolging, die ook zij in al hare felheid heeft doorstaan, dan wel in later jaren door twijfel aan de rechtvaardigheid eener zaak, die liefde predikte en wier dienaars dikwijls zoo liefdeloos optraden; die, eens vrij gemaakt, in zich zelf verdeeld bleek; wier aanhangers, na zoo zwaar verketterd te zijn, zich niet ontzagen de broeders onderling te verketteren. Moeilijk werd het dan om aan de grootte van den schat te blijven gelooven, ziende op de aarden vaten, waarin die was nedergelegd.

In vertrouwelijkken omgang met haren vader, met den eersten voorvechter in Frankrijk van het begrip *godsdiensvrijheid*, had Louise dat begrip met geestdrift in zich opgenomen. Maar hoe weinigen in die dagen waren er rijp voor, hoe velen bleef het, als bijvoorbeeld aan Charlotte van Bourbon, geheel vreemd; niet omdat men onvatbaar zoude zijn geweest om den plicht van verdraagzaamheid te erkennen, doch omdat vooraf een ander pleit beslecht moest zijn. Men streed met inspanning van alle krachten den strijd om vrijheid, om eigen geestelijk bestaan: de vraag, hoe, als die vrijheid was erlangd, zich te verhouden tegenover andersdenkenden, welke verplichtingen het bezit van den vurig begeerden vrede brengen zoude, hoe dan

de winnende partij de onderliggende niet moest uitleggen maar verschoonen, werd niet gesteld; de mogelijkheid van verschil van denkwijze in eigen kring kwam nauwelijks tot bewustheid. Dat Gaspard de Coligny, dat Willem van Oranje reeds naar de oplossing dier vragen zochten, dat de laatste, zooals hij den Staten van Holland, in 1572 te Dordrecht vergaderd, nadrukkelijk verklaarde, wilde, „dat gehouden zoude worden vrijheid van „religiën, zoowel der Gereformeerde als der Roomsche en „dat een iegelijk in den zijnen in het openbaer en in „kercken of capellen zou gebruicken vrije exercitie der „zelve — ten ware zijlieden zich als vijanden toonden, of „zich mishandelden tegens hetgeen voorzeggd was,” is de oorzaak geweest van veel onwil, van veel tegenwerking, van veel wantrouwen, dat zij moesten ondervinden van de zijde zelfs van vele oprechte vromen in die dagen. Die hadden nog geen inzicht in de wettigheid van het beginsel der godsdienstvrijheid, zooals later eeuw dat heeft leeren verstaan. Dat denkbeeld was den geestelijken leidlieden der eerste belijders, zelfs eenen Marnix van St.-Aldegonde vreemd. Vrijheid van godsdienst stond niet op hunne banier geschreven. ¹⁾

Louise de Coligny, die beiden mannen, den Zwijger en den admiraal, zoo na stond, heeft hunne geestelijke nalatenschap in dit opzicht vooral dankbaar aanvaard; maar het was eene erfenis, die haar aardsche leven zeer rijk aan

¹⁾ J. J. van Toorenenbergen. Eene bladzijde uit de geschiedenis der Nederlandsche geloofsbelijdenis.

teleurstellingen en aan tranen heeft gemaakt. Zij en Charlotte van Bourbon vertegenwoordigen twee verschillende en op elkander volgende fasen van den grooten geestelijken worstelstrijd in de 16de eeuw. Charlotte heeft geene aandacht gewijd aan de terechtstelling van Servet; geschokt heeft die haar zeer zeker niet: voor Louise, geene minder warme Calviniste dan zij, is het schavot van Oldenbarnevelt een aanstoot en eene ergernis geweest.

I

Toen Louise de Coligny in September 1555 het levenslicht aanschouwde, had haar vader zich nog niet bij de Hervormden aangesloten. Wel voelde hij zich in het diepst der ziel gekrenkt en gewond door de onrechtvaardigheid en de wreede willekeur, waaraan hij ze weerloos ten prooi zag; maar de zaak, waarvoor zij streden, was hem zelven nog niet tot eene zaak des harten geworden. De vele bemoeiingen en wisselingen van zijn krijgsmansleven lieten hem den tijd niet tot gezette overweging der groote vragen, die toen allerwege de gemoederen vervulden. Maar na den val van St.-Quentin, dat hij tot op het uiterste tegen eene Spaansche overmacht verdedigd had, gaf eene gevangenschap te Sluis van ruim anderhalf jaar „hem de gelegenheid om naar Gods stem te luisteren: want daar men in „de wereld te veel wordt afgeleid naar rechts en naar „links, bedient zich de Heer van zulke middelen om hen te „trekken, die Hem toebehooren,” zooals Calvijn hem schreef.

En toen hij in 1559 huiswaarts keerde, bevond hij tot zijne groote blijdschap, dat in dien tijd van scheiding ook zijne echtgenoote, Charlotte de Laval, in dezelfde wegen was geleid. Vuriger van geest, maar minder scherp van blik voor de gevolgen, waartoe die wegen voerden, wekte deze hem nog op en zette hem aan, nimmer ontzet of vervaard, als hij haar wees op de zware offers, die de zaak, waaraan zij zich met de haren wijden wilde, vergen ging.

Met kloek beraad verdedigde hij sedert in de raadzaal der regentes de belangen der Hervormden, en zijn moedig aandringen bracht mede veel bij tot de afkondiging van het merkwaardige Januari-edict van 1562, dat hun het recht van godsdienstoefening, zij het dan ook onder groote beperkingen, toekende. In dienst des konings, aan de hand van het wettig gezag wilde hij arbeiden; maar de loop der dingen: Catharina de Medicis' onbetrouwbare politiek, het ijverend optreden van het triumviraat, dat verbond van Frankrijk's machtigste edellieden ter bestrijding van alle ketterij, de afhankelijkheid der regentes en van den minder-jarigen koning van den hertog van Guise, die geheel wederrechtelijk naar het oppergezag in Frankrijk streefde, maakten het hem onmogelijk. Snel naderde hij het keerpunt, waarop hij kiezen moest: het weerloos aanzien, hoe het recht in het aangezicht geslagen werd; werkeloos aanschouwen, hoe geloofsgenooten en geestverwanten werden nedergeschoten en uitgemoord (de overval te Vassy) — of wel zijnen sterken arm, zijn helder hoofd, zijnen grooten invloed stellen tot een bolwerk voor al die zwakken en verdrukten,

die als met ééne stem tot hem om hulp en bescherming riepen. In *bangen twijfel vroeg hij zich af, of tegenweer geoorloofd was en verzet tegen den wettigen vorst te wettigen onder welk voorwendsel ook — mocht de Christen grijpen naar het zwaard? Ten laatste zwichtte hij voor den aandrang, waarmede Charlotte de Laval, zijne echtgenoot, hem vermaande om toch niet door onzijdig te blijven de doodslager te worden van „die allen, die hij niet voor doodslag beveiligde”. Hoe zwaren strijd het hem kostte en kosten bleef om de wapenen op te nemen en ze te voeren tegen eigen landgenooten op eigen grond, heeft wellicht niemand zoo goed gevoeld als zijne dochter Louise, die er zich te inniger om hechte aan den vader, wien zij in aanleg en geardheid meer nabij kwam dan der hartstochtelijke, voortvarende moeder.

Zij was eerst zeven jaren oud, toen in het jaar 1562 de Coligny zich naast den prins van Condé aan het hoofd der Hugenoten stelde en de burgeroorlog uitbrak, die ook in het gezin van den admiraal zijne gevolgen deed voelen op eene wijze, die de kinderen vroeg deed rijpen en ernstig maakte boven hunne jaren. Terwijl de admiraal ver van huis in het veld het onmogelijke beproefde tegen de overmacht van den hertog van Guise, die zich aan het hoofd der koninklijke troepen had gesteld, bleef zijne echtgenoot niet werkeloos achter op zijn kasteel te Châtillon. Met hare kinderen snelde zij naar het belegerde Orleans, om daar nacht en dag in de overvolle hospitalen gewonden en stervenden bij te staan. Jong als zij was, deelde ook Louise

in de zorgen, die hare moeder den zieken wijdde en onder dezen ook haren oudsten broeder, dien zij er zag bezwijken onder het leven van gebrek en ontbering binnen de nauw ingesloten veste. Het herstel van den vrede, helaas op maar al te onbetrouwbare voorwaarden (vrede van Amboise, 1563), bracht het door den dood van den veelbelovenden oudsten zoon zwaar beproefde gezin weder eenigen tijd bijeen. Maar met de vernieuwing der vijandelijkheden hervatte Charlotte de Laval haar liefdewerk te Orleans, dat hoofdkwartier der Hugenoten. Ditmaal was zij zelve een der eerste slachtoffers van den typhus, die er de rijen van burgers en soldaten dunde. Haar dood was voor Gaspard de Coligny, die toen juist het beleg voor Chartres sloeg en slechts enkele uren kon uitbreken om afscheid te nemen van de hartstochtelijk beminde gemalin, een verlies, dat hij in het eerst meende niet te kunnen dragen. Weldra echter richtte hij zich weder op, gesterkt in de gedachte: „dat de Heer hem hierdoor opriep om „zich zoo onverdeeld als ooit geheel aan Hem te wijden.”

Sedert werd Louise, na het verlies van haren broeder de oudste zijner kinderen, zijne vertrouwde, zijne gezellin. Hij schatte haar zeer hoog om haar rustig verstand, haar vriendelijk gemoed en het helder doorzicht, waarvan zij reeds vroeg blijken gaf. De admiraal was een innig liefhebbend vader; het verkeer in den kring van zijn gezin was hem eene levensbehoefte, en na Charlotte's dood wist hij, meer nog dan vroeger, te midden van het inspannende zijner veldheerstaak, den tijd te vinden om met groote

nauwlettendheid te waken over de opleiding zijner kinderen. Zooveel mogelijk voerde hij ze met zich op zijne tochten, en dus begon voor Louise reeds vroeg een leven van zwerven en van heen en weder trekken, dat blijvend scheen te zullen worden na den schijnvrede van Longjumeau, gesloten in 1568. Wel waren de Hugenoten, getrouw aan het verdrag, uiteengegaan na hunne Duitsche hulp-troepen te hebben ontslagen, maar intusschen trok de regeering haar leger in de voornaamste steden samen, bezette de overgangen der rivieren en versterkte zich in de vestingen.

Voor wie oogen had om de teekenen der tijden waar te nemen kon het niet verborgen blijven, dat Catharina de Medicis voornemens was om eerst in het geheim de kracht van het verzet der Hugenoten te ondermijnen en ijdel te maken, om dan in koelen bloede terug te nemen al wat bij het jongste vredesverdrag was verleend. Weldra voerde de admiraal zich niet meer veilig op zijn kasteel te Châtillon. Herhaaldelijk werden er pogingen ontdekt om hem met de zijnen op te lichten en gevankelijk naar Parijs te voeren. Met zijne kinderen trok de Coligny nu eerst naar zijnen broeder Andelot en van daar tot nader beraad naar Noyers, het verblijf van den prins van Condé, om met dezen opnieuw gedreven te worden tot snelle vlucht op het onderhandsche bericht, dat weder door Catharina de Medicis een aanslag was beraamd, thans tegen beider persoon. De waarschuwing had te meer klem, omdat weinige maanden te voren in de Nederlanden, waar de belangen der Her-

vormden één waren met die der Protestanten in Frankrijk, de graven van Egmont en Hoorne waren onthoofd; en het was te voorzien, dat den leiders der Hugenoten, zoo zij der regeering in handen vielen, hetzelfde lot te wachten stond. Kon men slechts in veiligheid la Rochelle bereiken, de protestantsche stad, die sinds het jongste vredesverdrag hardnekkig was blijven weigeren eene koninklijke bezetting binnen hare muren op te nemen!

Het was een lange, moeilijke tocht van Noyers naar die verre wijkplaats aan de zee, te moeilijker, omdat men meest langs bijwegen gaan moest, onder drukkende zomerhitte en allerlei ontberingen; en het was een treurig troepje vluchtelingen, meest vrouwen en kinderen, die van den admiraal, van zijnen broeder Andelot en van den prins van Condé, wiens gemalin juist moeder hoopte te worden. Onder bedekking van enkele weinige gewapenden bereikte de kleine stoet de Loire in angstig overleg, hoe den stroom over te steken onbespied door de koninklijke troepen, die alle overgangen hadden afgezet. Maar door de groote, verzengende droogte bleek op het onverwachtst eene waadbare plaats te zijn ontstaan ver van alle vijandelijke posten. De vluchtelingen haastten zich er gebruik van te maken en nauwelijks waren allen over, of een plotselinge was der rivier beveiligde hen tevens voor de vervolgers, want ook per schuit is de overtocht van de Loire, als zij buiten hare oevers treedt, eene gevaarlijke zaak. Door eene onwederstaanbare opwelling gedreven, knielden de door een wonder geredde Hugenoten, en onder hen de jeugdige Louise, neder

om thans, gelijk zij steeds in het psalmboek de uiting hunner gevoelens wisten te vinden, als uit éénen mond met den 114^{den} psalm in te stemmen:

Quand Israël de l'Égypte sortit . . .

Dadelijk na aankomst te la Rochelle stelden de Coligny en de prins van Condé zich aan het hoofd der saamgestroomde Hugenoten, die weder als een eenig man naar de wapenen grepen. Zij werden er als toe gedwongen nu de regeering, ziende dat de poging om zich van den persoon der leiders meester te maken was mislukt, alle verdere verheimelijking harer plannen nutteloos achtte, en door de uitvaardiging van het edict van St. Maur (Sept. 1568) het jongste vredesverdrag herriep en nietig verklaarde, allen protestantschen predikers gelastte binnen den tijd van veertien dagen het land te verlaten en het houden van godsdienstige samenkomsten allen niet-Katholieken op straffe des doods verbood.

Terwijl aldus de krijg opnieuw begon, bleef Louise te la Rochelle achter onder de hoede van Jeanne d'Albret en in dagelijksch verkeer met hare kinderen, den jeugdigen Hendrik van Navarra en diens zuster Catharina, met wie zij sedert in nauwe vriendschap verbonden bleef. Maar niettegenstaande aller vriendelijke zorgen voelde de vijftienjarige, reeds half verweesd en zonder thuis, want het kasteel te Châtillon was door den vijand geplunderd en verbrand, het diep, dat haar toestand zoo heel onzeker was.

Zij wist, dat de oorlogskans den Hugenoten ongunstig bleef. Eerst verloren zij in Mei 1569 den slag bij Jarnac, waarin de prins van Condé dapper strijdend het leven liet. Duitsche hulptroepen snelden toe; maar in October daaraanvolgende werden de Hervormden in den grooten slag bij Moncontour opnieuw geslagen.

Doch reeds waren zij te goed geoeffend en te diep geworteld in het land om door een paar verloren veldslagen ten onder gebracht te kunnen worden. Wel scheen hunne strijdkracht gebroken en vernietigd; maar Gaspard de Coligny, wien na den dood van den prins van Condé het geheele bestuur der zaak in handen viel, toonde nu eerst in het ongeluk zijne volle grootheid. In stede van de winterkwartieren te betrekken, trok hij met de overblijfselen van het leger in ongehoord snelle marschen geheel Frankrijk door, over Montauban, Nîmes, Avignon, om allerwege door de onverwachte verschijning van troepen, die men reeds verloren waande, den moed der Hugenoten in het Zuiden aan te vuren en door hunne toetreding nieuwe krachten te winnen. Met de aldus erlangde versterkingen zag Louise haren vader nu toch nog eerder dan zij had kunnen of durven hopen la Rochelle binnenrukken om zich daar te vereenigen met Jeanne d'Albret, die er reeds de strijdmacht van haar koninkrijk Navarra had saamgetrokken.

Maar slechts kort bleef zij met haren vader vereenigd. De Coligny wilde de koninklijke troepen, die hem en de zijnen ver weg, in het Zuiden waanden, overvallen. Zoo spoedig mogelijk verscheen hij weder in het open veld,

aan het hoofd eener kleine maar voortreffelijk geoefende ruiterschaar en vergezeld door de beide jonge prinsen van Navarra en Condé, wier tegenwoordigheid zijn aanzien bij het volk stijgen deed. Snel naderde hij de Loire, die hij overtrok om recht op Parijs af te gaan en door een beslist en dreigend optreden het hof tot het sluiten van den vrede te dwingen. Want vrede was het, wat hij zocht, geene voortzetting van den burgeroorlog; die was hem een gruwel, en onuitsprekelijk zwaar viel het hem om de wapenen te voeren tegen zijnen wettigen vorst, terwijl de ondervinding toch ook had geleerd, dat alleen gewapenderhand redelijke en door voldoende waarborgen verzekerde vredesvoorwaarden te verkrijgen waren. Wel scheen het hof daartoe allermint geneigd; maar Catharina de Medicis wantrouwde hare bondgenooten, vooral koning Philips van Spanje, wiens invloed op Fransche toestanden niet al te groot mocht worden. De schatkist was ledig; de belastingen kwamen ongeregeld en gebrekkig in; het volk en de geestelijkheid waren beide uitgeput en buiten staat om nieuwe gelden op te brengen. Door den nood gedrongen ging de regeering tot onderhandelen over, en den 2^{den} Augustus 1570 volgde de afkondiging van den vrede van Saint-Germain op voorwaarden, die ditmaal voor de Protestanten zoo gunstig mogelijk waren. De koning verleende een algemeene amnestie; de krijgsgevangenen werden over en weder zonder losgeld vrijgelaten; het recht van godsdienstoefening werd den Hervormden in de steden en op het platte land binnen de kasteelen van den adel verleend;

eene onpartijdige rechtspraak werd beloofd, en als waarborg en onderpand voor het naleven van al deze toezeggingen werden eenige sterke vestingen als zoogenaamde vrijsteden den Hugenoten in bezetting gegeven.

II

Voor het eerst na vele jaren scheen de vrede door deugdelijke waarborgen verzekerd. Dankbaar voor de rust van het oogenblik begon de admiraal den herbouw van zijn verwoest kasteel en verzamelde er de zijnen, van wie hij zoo herhaaldelijk had moeten scheiden. Hunne verlatenheid, zoo hij kwam te vallen, was hem op geen zijner tochten uit de gedachte geweest, getuige zijn testament, opgesteld na den slag van Jarnac, toen hij de naaste toekomst voor zich en zijne kinderen hopeloos achten moest. Louise's lot had hij daarin trachten te verzekeren, door haar als zijnen laatsten raad een huwelijk aan te bevelen met den *sieur* de Téligny, een zijner liefste volgelingen, dien hij in moeite en gevaar beproefd en trouw bevonden had. Louise was toen nog te jong en de tijd te onrustig geweest voor de vervulling van dezen lievelingswensch van haren vader. Thans echter maakte het herstel van den vrede het mogelijk om beide jongelieden te vereenigen; in Mei 1571 werden zij in den echt verbonden. Twee maanden vroeger had Gaspard de Coligny zelf, hoofdzakelijk op aandringen zijner vrienden, een tweede huwelijk aangegaan met Jaqueline d'Entremonts, de moedige, hartstochtelijke Savoy-

aardsche, die in hare vurige bewondering voor dezen held met opoffering harer aanzienlijke bezittingen, die onmiddellijk na haar vertrek door haren leenheer, den hertog van Savoye, in beslag werden genomen, haar land had verlaten om den admiraal haar hart en hare hand aan te bieden.

Het was een zonnige tijd in het sombere leven van Gaspard de Coligny. Hij gevoelde zich gelukkig in den ongestoorden omgang met vrouw en kinderen; want ook Louise en haar echtgenoot vertoefden meest te Châtillon en vergezelden hem op zijne tochten naar Parijs, naar het hof. En de admiraal kwam thans veel aan het hof. De jonge koning, die nu voor het eerst persoonlijk met hem in betrekking kwam, bleek niet onvatbaar voor waardeering van den ernstigen, indrukwekkenden man, en in dezen wekte de onverhoopte en toch zoo vurig begeerde toenadering tot zijnen vorst de verwachting, dat hij met diens medewerking zelfs nu nog, na zooveel teleurstelling, het lievelingsdenkbeeld zoude mogen verwezenlijken, waaraan de Rijkskanselier l'Hôpital zoo vruchteloos had gearbeid, om in Frankrijk Hervormden en Katholieken naast elkander te doen leven met wederzijdsche erkenning van elkanders rechten — als stond men in den grond der zaak niet aan beide zijden gelijkelijk naar de alleenheerschappij, zoowel op staatkundig als op kerkelijk gebied.

Met klimmende belangstelling luisterde Karel IX naar de Coligny's voorstellen van een verbond met de Nederlanden, om gezamenlijk daarmede de tyrannie van Philips II van Spanje, die maar al te veel overwicht op Fransche toe-

standen had erlangd, te verbreken. Een huwelijk tusschen den jongen protestantschen Hendrik van Navarra en Margaretha van Valois, 's konings zuster, moest de bezegeling zijn der nieuwe politiek, volgens welke Hervormden en Katholieken zouden samengaan in den ouden, nationalen strijd tegen het Huis van Habsburg. In grooten getale stroomden de leiders der Hugenoten naar Parijs tot bijwoning der aanstaande feestelijkheden; ook het echtpaar de Téligny. Maar ofschoon de admiraal menige bedekte waarschuwing ontving, dat Catharina de Medicis niets verzuimde om het verloren overwicht op haren zoon te herwinnen, dat de Guises met de andere hoofden der Katholieken samenspannen om hem ten val te brengen, dat de beraamde bruiloftsviering slechts eene hinderlaag was, die men den Protestanten had gelegd, zijn vertrouwen in den koning wankelde niet. Zelfs toen de verraderlijke kogel van den huurling der Guises hem zwaar gewond deed nederstorten, wilde hij van geen vluchten hooren.

De eerste zes en dertig uren na den aanslag weken Louise en haar echtgenoot geen oogenblik van zijn leger; maar ook zij deelden de Coligny's verzekerdheid, dat de koning hem recht zoude doen van zijne belagers; immers, nog bij een persoonlijk bezoek dienzelfden dag aan den gewonde gebracht, had Karel IX zijne stellige voornemens op dit punt uitdrukkelijk te kennen gegeven. De Téligny, in wiens eenvoudig, oprecht gemoed de twijfel aan anderer goede trouw zelfs niet kon oprijzen, was een der ijverigsten om den mismoedigen onder de Hugenoten te beduiden,

dat men gehouden was geloof te slaan aan het koninklijk woord. In naam zijns schoonvaders deed hij eene wacht, die de Hervormden om het huis van den admiraal stellen wilden, weder aftrekken; die aan te nemen ware eene belediging, zeide hij, aan den vorst, die reeds eene afdeeling zijner lijfwacht ter bewaking gezonden had. Te middernacht keerde hij zelfs met Louise terug naar de woning, welke hij naast die van den admiraal had betrokken.

Maar terwijl de Hugenoten ter ruste gingen, waakten Catharina de Medicis en de Guises. Het oude plan tot eenen algemeenen overval der Hervormden werd snel in werking gesteld en de instemming des jongen konings, hoe dan ook, verkregen. Bij het kriecken van den dag werden Louise en haar echtgenoot gewekt door geweerschoten en luide jammerkreten. Een blik uit het venster toonde hun in het schemerdonker van den vroegen morgenstond eenen troep gewapenden en daarachter eene tierende volksmenigte. Naar men verhaalt, haastte de Téligny zich om langs een ladder over een der belendende muren heen te klimmen en zoo door een achterdeur het huis zijns schoonvaders binnen te komen. Hij drong er in, juist in tijds om diens verminkt en mishandeld lichaam door den hertog van Guise te zien vertreden. Begrijpende, dat alle tegenstand onmogelijk was, wilde hij vluchten, gevolgd door eenige bedienden van den admiraal. Maar reeds hadden de moordenaars hem in het oog gekregen. Over de daken, door dakvensters zette men hen na, tot zij niet verder konden en een geweeersalvo aan de vreeselijke jacht een einde maakte.

Hoe Louise de Coligny zelve in de verschrikkingen van den St. Bartholomeusnacht bewaard bleef, is onbekend. In geenen enkelen harer brieven van toen of later vindt men eenige aanduiding, die op dit punt licht verspreidt. Het is alsof zij huiverig was zelfs maar te zinspelen op wat er in haar omging, en zij reeds dadelijk voor zich zelve en voor anderen eenen dichten sluier geworpen heeft over het uur, waarin haar vader lafhartig werd vermoord en zij zelve, nog geen zeventien jaren oud, weduwe werd. Blijkbaar heeft zij reeds spoedig middelen weten te vinden om weg te komen, naar Châtillon, naar hare stiefmoeder, Jaqueline d'Entremonts. Zonder toe te geven aan overmaat van droefheid had deze reeds dadelijk, op het eerste bericht dat haar echtgenoot en zijne vrienden gevallen waren, maatregelen genomen om ten minste de zonen van den admiraal in veiligheid te brengen. Reeds waren deze in vermomming onder geleide van hunnen gouverneur naar Zwitserland uitgeweken, toen de koning eenige gewapenden zond om ze gevangelijk naar Parijs te voeren. Jaqueline d'Entremonts, die nog niet dadelijk had kunnen vluchten, moest zich gelukkig rekenen, dat men op hare weigering om in den schoot der Katholieke Kerk terug te keeren, zich vergenoegde met haar uit den lande te wijzen. Had zij echter de plaats harer ballingschap slechts zelve mogen kiezen! Maar men dwong haar met wreed overleg om terug te gaan naar Savoye, waar de hertog er belang bij had haar uit den weg te ruimen, opdat de rijke erflanden, die hij reeds bij Jaqueline's vertrek naar Frankrijk verbeurd verklaard had, hem niet

ten eenigen dage in naam van het kind, dat zij onder het harte droeg, mochten worden betwist. Zwak en uitgeput, van alles beroofd, doodarm, bereikte zij met Louise het kasteel harer moeder, die zich haastte haar op te nemen, maar onmachtig was haar te beveiligen tegen de lagen van Charles Emmanuel. Weinige dagen nadat haar een dochtertje was geboren, liet de hertog haar verraderlijk oplichten en veroordeelen tot eenzame opsluiting in eenen toren te Nizza. Eerst acht en twintig jaren later zoude zij door den dood uit hare gevangenschap worden verlost.

Beducht, dat Charles Emmanuel zich ook van haar persoon wilde meester maken en uitleveren aan Catharina de Medicis, ontvluchtte Louise na de inhechtenisneming harer stiefmoeder in allerijl het grondgebied van den hertog van Savoye. De nood drong tot handelen en maakte het onmogelijk stil te staan bij het leed van deze nieuwe scheiding. Zij begaf zich naar Genève en bezwoer er Theodoor Beza, den plaatsvervanger van Calvijn, om zijnen machtigen invloed aan vele buitenlandsche hoven te bezigen in het belang der weduwe van den admiraal. Ook zonder haar beroep op zijne tusschenkomst zoude Beza daartoe niets onbeproefd hebben gelaten; het bleek echter, dat op de hebzucht van Charles Emmanuel alle redeneering afstuitte. Maar zoo hij al niets voor Jaqueline vermocht, voor Louise wist hij een goedgunstig onthaal te vinden bij den Raad der stad, waar men haren vader nog eerde als den grooten medearbeider van Calvijn en haar daarom alle bezwaren verlichtte voor de reis naar Bazel, waar hare broeders zich gevestigd

hadden en onder toezicht hunner tante, de weduwe van Andelot en onder de leiding van hunnen ouden gouverneur hunne studiën voltooiden.

In dien stillen, rustigen kring, weldra het middelpunt eener kleine kolonie van uitgewekenen, die er den grond legden der nog bestaande Fransche kerk te Bazel, herademde Louise eenigermate na al den angst, dien zij had doorstaan. Zij was nog zoo jong en met hare broeders leefde zij in de toekomst, als deze hunne opvoeding zouden hebben voltooid en terug konden keeren naar Frankrijk, om daar hun leven te wijden aan de zaak, waarvoor hun vader gevallen was. Drie jaren later keerde de oudste, François¹, terug om zich te voegen bij den prins van Condé, die de overblijfselen van de partij der Hervormden weder om zich trachtte te vereenigen. Weldra wist ook Hendrik van Navarra, die nog steeds te Parijs gevangen gehouden werd, te ontsnappen en zich bij de zijnen aan te sluiten, en binnen korten tijd bleken de Hugenoten, die men in den St. Bartholomeusnacht gemeend had voor goed ten onder gebracht te hebben, weder sterk genoeg om de regeering te dwingen tot den vrede van Beaulieu (Sept. 1576) op voorwaarden, zóó voordeelig, als zij nog nimmer aan de Protestanten waren verleend. In de toepassing bleven de bepalingen van dit edict wel weder, als altijd, eene doode letter; maar door de daarin toegekende amnestie was allen ballingen de terugkeer naar het vaderland mogelijk geworden. Louise vestigde zich nu te Lierville, een der

¹ J. Delaborde. François de Coligny.

landgoederen, die zij van haren echtgenoot, den *sieur* de Téliigny, geërfd had.

Vijf jaren vertoefde zij er in groote teruggetrokkenheid, levende in hare herinneringen en in innigen omgang met haren broeder François, die het voorvaderlijk kasteel te Châtillon weder herbouwd en betrokken had. Maar ziende, dat nog altijd de bij den vrede van Beaulieu beloofde eerherstelling van haren vader uitbleef, dat het vonnis van het Parlement, dat hem weinige dagen na den St. Bartholomeusnacht eerloos had verklaard en vervallen van den adelstand, nog altijd niet was vernietigd, verliet zij de haar zeer lief geworden eenzaamheid en waagde het, zelve naar het hof te gaan en op de handhaving dezer bepaling van het jongste vredesverdrag aan te dringen. Haar pleidooi was vergeefs; de onwaardige Hendrik III was er de man niet naar, om eene zaak als deze met eenigen ernst te behandelen. Maar de belangwekkende jonge weduwe had met deze moedige daad de nagedachtenis van haren grooten vader weder verlevendigd en daarmede aller aandacht op zich gevestigd.

Het was om dezen tijd, dat haar een huwelijksaanzoek gewerd van Willem van Nassau, Prins van Oranje, sedert kort weduwnaar van Charlotte van Bourbon. Nog steeds vasthoudende aan zijne begeerte naar een verbond met Frankrijk tegen Spanje, wenschte hij zich opnieuw met eene Fransche vrouw in den echt te verbinden; in hoofdzaak waren het staatkundige redenen, die hem de hand der dochter van zijnen grooten medestrijder Gaspard de

Coligny deden zoeken. Aan het Fransche hof dreef op dat oogenblik eene anti-Spaansche politiek boven en het voorstel was koning Hendrik III daarom niet ongevallig.

Wat Louise betreft, wel mag deze hebben gearzeld, toen de vraag haar werd voorgelegd. Waarlijk, het aanzoek was eervol genoeg, daar Prins Willem, zoo goed als Philips van Habsburg zelf, als zelfstandig vorst en heer van zijn prinsdom Oranje, zich kon rekenen te behooren tot de souverainen van Europa en als zoodanig door den koning van Frankrijk en de koningin van Engeland werd erkend. De uitvoering zijner grootsche plannen werd door vriend en vijand met bewondering gadeslagen, terwijl de geloofskracht, de heldenmoed, de nimmer falende toewijding, waarmede hij arbeidde aan de reuzentaak, die hij zich op de schouders had getild, stemden tot eerbiedige vereering van den man, wiens standvastigheid van gemoed zoo naar waarheid werd uitgedrukt in zijn devies: een Halcyon, zittende op zijn nest in het midden van de baren der zee, met de zinspreuk: *saevis tranquillus in undis*, gerust te midden der woedende golven.

Gevormd in de school van haren grooten vader, was Louise de Coligny vatbaar als weinigen om 's Prinsen streven te waardeeren; maar hem te huwen was eene zaak van moed. Sedert Mei 1580 was Willem van Oranje door koning Philips in den ban gedaan, was hij vogelvrij verklaard, was zijn hoofd op prijs gesteld, en dat dit hem niet slechts aan denkbeeldige gevaren blootstelde, had reeds de aanslag van Jean Jauregui bewezen, welke aanslag

Charlotte van Bourbon het leven had gekost; het zwaard, dat deze door de ziel was gegaan, bleef opgeheven om hare opvolgster te treffen. Het kon haar bovendien niet onbekend zijn, dat het Nederlandsche volk hoogst ongaarne zijnen leider eene Fransche vrouw zag huwen; haar, die het lijden van een leven in ballingschap zoo smartelijk had gevoeld, moest het zeer zwaar vallen om zich voor goed in den vreemde te vestigen. Rijk, jong en schoon, voelde zij zich gelukkig in den kring harer verwanten; zoude zij het ook zijn aan het hoofd van een groot gezin van niet minder dan tien kinderen uit drie verschillende huwelijken en aan de zijde van eenen echtgenoot, die niet jong meer was, die onder veel teleurstelling en miskennis gebogen ging en door zware geldzorgen werd gedrukt?

Toch heeft Louise de Coligny de hand van den Zwijger aangenomen. Had niet haar vader in een verbond tusschen de Hugenoten in Frankrijk en de Geuzen in de Nederlanden het groote middel gezocht om te komen tot vrijheid van geloof en van denkwijze in beide landen? Het was de nagedachtenis van den grooten doode, die haar drong zich niet te onttrekken, nu zij wellicht iets kon bijbrengen ter verwezenlijking van het streven, waarvoor hij was gevallen.

Den 12^{den} April 1583 werd het huwelijk te Antwerpen ingezegend. De eerste indrukken, die Louise er ontving, waren niet geschikt om haar opgewekt te stemmen. De geaardheid van het volk, dat thans het hare werd, verschilde in zijne kalme bedachtzaamheid zoozeer van den levendigen Franschen landaard en miste die fijnere be-

schaving in zeden en gebruiken, welke bij haar langdurig verkeer in de hofkringen voor Louise de Coligny meer eene levensbehoefte geworden was dan voor Charlotte van Bourbon, die vóór haar huwelijk alleen de afzondering van het klooster had gekend en eerst in de Nederlanden eenen blik op het eigenlijke maatschappelijke leven kreeg. Verkillend ook werkte op Louise de slecht verborgen vijandige stemming, waarmede zij door de bevolking van Antwerpen bij hare aankomst ontvangen werd. De verraderlijke aanslag van Anjou lag er nog versch in het geheugen; het gezag van den Prins was in het Zuiden afnemende, en de nationaliteit zijner bruid gaf voedsel aan nieuwe verdachtmakingen van onwilligen en kwalijkgezinden, terwijl de tweespalt tusschen den Prins en de Vlaamsche provinciën den veroveringsplannen van den hertog van Parma maar al te zeer ten goede kwam. Weldra werd het verblijf te Antwerpen voor den Prins onhoudbaar. Hij vestigde zich te Delft, te midden van zijnen trouwsten aanhang. Daar, in het oude Sint-Aagtenklooster, sedert naar haren gemaal het *Prinsenhof* genaamd, een vierkant, log gebouw van roode baksteen, dat niets prinselijks had dan den naam, leefde Louise in groote teruggetrokkenheid. Zij nam geen aandeel aan de publieke zaak, maar wijdde zich met groote zorg aan de voorkinderen van den Prins, vooral aan de dochtertjes van Charlotte van Bourbon, die zij als eigene kinderen lief kreeg.

De geboorte, in Februari 1584, en daarna de doop van den door den Prins vurig begeerden zoon, die naar zijne

beide peetvaders, den koning van Navarra en den koning van Denemarken, Frederik Hendrik werd genoemd, werd met vorstelijke staatsie en met groot praalvertoon gevierd. Het was echter ook de eenige openbare feestviering aan het kleine hof, waaraan de prinses van Oranje deel nam. Nog onder den onuitwischbaren indruk van het verledene en vol zorg voor de toekomst, trok Louise zich liefst terug in engen kring en wist daar den stillen, in veel teleurgestelden man steeds inniger aan zich te verbinden. Bij haar in de bovenvertrekken van het oude klooster, welke haar en den kinderen meer bijzonder ter woning waren aangewezen, vond de Prins weder een tehuis, een rustpunt na al de jacht en vermoeienis van zijn openbaar leven. Het grootste gedeelte van den dag bracht hij bij haar en de kinderen in zijne particuliere vertrekken door, slechts naar de ontvangkamers afdalende op het uur van het middagmaal.

Zoo doorschreed Louise den 10^{den} Juli 1584 aan den arm van haren echtgenoot de vestibule, die naar de eetzaal voerde, toen een jongmensch, de gewaande François Guyon, op den Prins toetrad en hem eenige woorden in-fluisterde. Door eene vage onrust gedreven vroeg Louise dezen, wie die man was, er bijvoegende: „dat hij haer „niet aen stond en dat hij een quaet gelaet had, dog de „Prins sloeg daer geen acht op. Nae den maeltijd, des „naemiddags te twee uren, quam hij aen de deur van de „zael, daer de prins gegeten had, staen, alsof hij hem „wilde opwachten, en de Prins uytkomende, vroeg hij nae

„zijn paspoort, te gelijk zijn pistool van onder de mantel
„haelende doorschoot hij hem daarmede. De Prins getroffen
„zijnde, berstte in deze woorden in de Fransche tael ge-
„sproken uyt: *Heere God, weest mijn ziele genadig, ik ben*
„seer gequetst; Heere God, weest mijn ziele en dit arme
„volk genadig! . . . . en geen heerlijker woorden” ver-
volgt Lieven de Beaufort, die dit verhaalt, „konnen van
„eenen stervenden Christelijken held gesproken worden,
„dan deze; woorden, die tegelijk een ware godsvrucht en
„eene innerlijke liefde tot het Volk, dat hij zoo lang ge-
„trouwelijk had voorgestaen en beschermt, ongeveinsdelijk
„te kennen geven . . . . De Prinses was niet verre van
„daer en siende de prins haar man doodelijk gequetst,
„borste sy in jammerlijke klachten en traenen uyt, haer
„droevig lot beklaegende, als die haer vader en twee mans
„door een geweldigen dood had verloren.” ¹⁾

„Mijn God,” hoorde men haar bidden, „geef mij lijd-
„zaamheid om naar Uwen wil te dragen den dood van
„mijnen vader en van mijne beide echtgenooten, alle drie
„voor mijne oogen vermoord!”

III

Louise de Coligny boog het hoofd te dieper onder den
slag, waardoor, wie haar het liefste was, haar voor de
derde maal op gruwzame wijze werd ontrukkt, omdat hare

---

¹⁾ De Beaufort. Het leven van Willem I. Deel III. pag. 686.

geslotenheid van karakter haar belette uiting te geven aan hare smart. Eerst den 26sten Juli, zestien dagen na den aanslag waaraan haar echtgenoot ten offer viel, schreef zij aan graaf Jan van Nassau, den eenig overgebleven broeder van den Prins: „Ik heb zoo geleden en lijd nog zoo onder „de beproeving, die het God behaagd heeft, mij te doen „toekomen, dat ik al mijne verplichtingen jegens verwanten „en goede vrienden vergeten heb; want mijne droefheid „liet mij tijd noch rust om aan iets anders wat ook te „denken. Ik smEEK u dus het mij ten goede te houden, „dat ik u tot nog toe niet geschreven heb, zooals ik erken, „dat mijn plicht medebracht; maar ik heb noch hieraan „kunnen denken, noch aan wat ter wereld ook . . . . „want ofschoon het Gods wil geweest is om mij te be- „proeven met zoo velerlei beproevingen, dat ik welhaast ver- „hard moest zijn, toch moet ik bekennen, dat ik zoo zwak „ben, dat nieuwe droefenissen mij dadelijk mijne eerste „weder te binnen brengen.” Het is deze toon van weemoedige berusting, die sedert in hare briefwisseling blijft weerklinken, met slechts eene enkele maal eene zinspeling als bovengenoemde op den dood van haren vader en van haren eersten echtgenoot, en steeds is die toon vrij van alle bitterheid. Geen woord van haat tegen hen, die feitelijk de bewerkers waren van de gepleegde gruwelen, kwam haar op de lippen, noch tegen de Guises, noch tegen Catharina de Medicis, noch tegen Philips van Spanje. Voor haar was het gebeurde: „eene beproeving, die het Gode behaagd „had, haar te doen toekomen”; eene opvatting, die haar

zeer ontvankelijk stemde „voor den troost van onzen Vader, „die beloofd heeft ons geene weezen te zullen laten en ons „den Trooster te zullen zenden, die ons met allen troost „vervullen zal . . . . ., vertrouwende dat die goede God, „die ons thans zoo zwaar bezoekt, ons eenmaal eene zekere „vertroosting zal schenken, hoedanige wij niet in volkomen- „heid kunnen smaken in deze wereld met al hare ijdel- „heden en wisselvalligheden, maar in eene betere eeuw; „en reeds nu zal Hij, die ons kent en weet wat maaksel „wij zijn, ons naar Zijn welbehagen eenige verlichting „geven in onze smart.” ¹⁾

Sterk in dit vertrouwen, hervatte zij weldra hare zorgen voor het kind van zeven maanden, dat haar gebleven was en voor hare stiefdochtertjes. De kinderen uit de vroegere huwelijken van Willem van Oranje, met Anna van Egmont en met Anna van Saksen, waren thans volwassen en behoeften hare zorgen niet; Maria van Nassau betrok na haars vaders dood haar kasteel te Buren en nam daar hare zuster Anna tot zich, terwijl Emilia naar hare Duitsche verwanten wederkeerde. Maar de dochtertjes van Charlotte van Bourbon, die Louise om hunne Fransche afkomst nader nog aan het harte lagen dan de oudere zusters, dit „kleine volkje”, zooals zij het in hare brieven liefkoozend noemt, had hare zorgen wel noodig. De plotselinge dood van Willem den Zwijger had den toestand der zijnen zeer

---

¹⁾ Correspondance de Louise de Coligny, princesse d'Orange, recueillie par Paul Marchegay N° 4, 22.

onzeker gemaakt. In hoogst benarde omstandigheden liet hij ze achter, en bij de smart over zijn verlies voegde zich weldra nijpend geldgebrek. Geen honderd gulden waren er aan contanten in het sterfhuis; de inboedel moest reeds dadelijk worden verkocht om in de eerste behoeften te voorzien. De meeste onroerende goederen waren om den strijd tegen Spanje aan te vangen en vol te houden deels met hypotheken bezwaard, deels door den vijand in bezit genomen. Toen hij vermoord werd, liet Prins Willem een testament na, dat nog niet volledig was opgemaakt. Tusschen twaalf kinderen uit vier huwelijken moest verdeling plaats hebben, eene zaak, die jaren lang slepende zoude blijven, ¹⁾ terwijl Louise door het kortelings geleden verlies van Geertruidenberg ook nog verstoken werd van hare douairie, waartoe de inkomsten dier stad in hoofdzaak waren aangewezen. Eertijds hadden de Staten der verschillende provinciën gewedijverd om aan de geldelijke moeilijkheden van hunnen grooten leidsman (een onafscheidelijk gevolg zijner politieke bemoeiingen) tegemoet te komen door aanzienlijke lijfrenten, zijnen kinderen bij hunne geboorte verleend. Thans echter bleef de uitkeering dier renten uit: de algemeene ellende des lands maakte die onmogelijk, verzekerde men.

Toch kon Louise er niet toe besluiten om van de kinderen van Charlotte van Bourbon te scheiden. Een van deze, Flandrina, was nog bij het leven der moeder op

---

¹⁾ Jhr. Mr. J. K. J. de Jonge. Louise de Coligny, pag. 25.

aandringen van den grootvader naar Frankrijk gezonden: het kind zoude, zoo was beloofd, in de protestantsche belijdenis worden groot gebracht en was daarom toevertrouwd aan eene tante, de abdis van het klooster *du Paraclet*, die, naar algemeen bekend was, den hervormden begrippen was toegedaan. Maar sedert was het kind overgedragen aan de zorg van eene andere zuster van Charlotte, de streng katholieke abdis van het klooster *de la Sainte-Croix* te Poitiers, en dit maakte Louise huiverig om nu ook de anderen af te staan aan de Fransche verwanten, door wie zij met aandrang werden opgevraagd; terwijl de koningin van Engeland de weezen wel in alle plechtigheid den Staten aanbeval en verklaarde ze onder hare koninklijke bescherming te nemen, maar die bescherming uitsluitend liet bestaan in woorden en beloften, zonder er zelfs aan te denken om haar petekind Elisabeth tot zich te nemen en op te voeden. De kleine Catharina vond een vriendelijk tehuis bij hare peettante, 's Prinsen liefste zuster, de gravin van Schwartzenberg; maar de vier overigen der zusters besloot Louise nu bij zich te houden en met zich te nemen, waarheen zij zich begeven mocht, voorloopig in eigen onderhoud en dat harer stiefkinderen voorziende door middel van de opbrengst harer bezittingen in Frankrijk. Bij de voortdurende binnenlandsche onlusten daar te lande was het echter ondoenlijk die inkomsten geregeld te innen; en eenen pijnlijken indruk maakt het, in de eerste jaren na Prins Willems dood, zijne weduwe voor zich en voor zijne kinderen in brief op brief bij de Staten te zien aandringen

op onderstand „in den nood, die niet alleen blijft aanhouden, „maar toeneemt,” zooals zij schrijft.

Zij had intusschen reeds spoedig Delft verlaten. „Ik kon „niet blijven in die plaats, waar ik mijn onherstelbaar verlies „geleden heb,” schreef zij aan graaf Jan van Nassau; „want al neem ik mijn leed overal met mij, en al kan ver- „andering van woonplaats daar niet afdoen, die stad wil „ik mijden zooveel ik kan.” Eerst begaf zij zich naar Leiden en vervolgens naar Zeeland, waar zij in de daar gevestigde kolonie van Fransche uitgewekenen eenen kring van landgenooten en geestverwanten wedervond. Daar kwam zij ook in eene innige vriendschapsbetrekking tot den beroemden krijgsman en dichter Philip Sidney, destijds voor koningin Elisabeth van Engeland gouverneur der aan deze verpande stad Vlissingen; en „achtte zich gelukkig in zijne „vertroosting, die haar leerden,” gelijk zij na Sidney's ontijdigen dood op het slagveld bij Warnsveld aan den graaf van Leicester schreef, „haar leed geduldig te ver- „dragen na het rampzalig onheil, dat God dezen landen „heeft opgeleid! ¹⁾ Zeven jaren bracht de prinses op Walcheren door, steeds gedrukt door zwaren geldelijken nood, maar niettemin onverpoosd met lust en ijver zich wijdende aan de opvoeding van haren zoon en aan die van hare stiefdochters. Met gespannen aandacht volgde zij in die jaren het beloop van den bijna hopeloozen strijd met Spanje,

---

¹⁾ Dr. A. S. Kok. Sir Philip Sidney. Onze Eeuw 1910. II. pag. 257.

dien ervijand van Frankrijk en van Holland beiden, den strijd, die wel het eiland Walcheren, waar zij verblijf hield, spaarde, maar overal elders zijne verschrikkingen slechts al te vreeselijk voelen deed.

Want het was er ver van af, dat bij het sterven van Willem van Oranje de strijd reeds gewonnen zoude zijn geweest. Integendeel, de laatste jaren van diens leven waren door ramp op ramp gekenmerkt. De vrijheid, die bij de pacificatie van Gênt voor al de zeventien gewesten verzekerd scheen, was sedert voor de meeste hunner weder verloren gegaan. De uiterste inspanning werd er vereischt om het gestadige verval der gemeene zaak tegen te houden; het te keeren ging onze krachten te boven. Langzaam maar onafgebroken werd het verzet teruggedrongen. En hoe klom nog de nood, toen Oranje aan het vaderland ontviel: wel mocht hij stervend nog Gods medelijden inroepen voor het arme Nederlandsche volk. De tweedracht der gewesten, der steden onderling, der invloedrijke personen, door zijn gezag bezwaarlijk in toom gehouden, ging nu onbeteugeld voort; de moed, door hem aan kleinmoedigen ingeboezemd, ontzonk hun weder; wanhopend greep men het laatste redmiddel aan en zocht aan Frankrijk of aan Engeland de regeering, maar dan tevens de verdediging tegen Spanje op te dringen. Doch ook deze rijken durfden een zoo onzeker bezit niet aanvaarden. Alleen het belang van Engeland, tot zelfverdediging tegen Spanje, bij het voortduren van den oorlog in de Nederlanden, deed Elisabeth ten laatste eene aanzienlijke macht

met den graaf van Leicester aan het hoofd, den benauwden gewesten ter hulpe zenden. Dat gaf redding voor het oogeblik, want het verlevendigde den bijna uitgedoofden moed. Maar alras bleek het, dat Leicester de man niet was om Oranje te vervangen. Zijne gebrekkige krijgskunst vermocht den loop der Spaansche veroveringen niet te stuiten. Hij wist het vertrouwen van Prins Willems oude medehelpers niet te winnen; hij maakte zich verdacht van bijoogmerken; achterdochtig bewaakt door de Staten, werd hij door hen machteloos gemaakt. Toen hij na twee rampspoedige jaren, diep gekrenkt, de ondankbare kudde, zooals hij het uitdrukte, aan haar zelve overliet, vertoonde zich de toekomst nog dreigender dan toen hij de regeering had aanvaard. In geen twintig jaren had de kans ooit hachelijker gestaan. Minachting voor de regeering bij het volk, tweedracht der regenten onderling, verwarring en uitputting der financiën, mouterij onder het krijgsvolk, volslagen gemis aan beproefde veldheeren: zoo was de toestand der Republiek bij het begin van het jaar 1588. ¹⁾

„Het gaat mij en den kinderen goed naar het lichaam,” schreef Louise in datzelfde jaar 1588 aan haren zwager, graaf Jan van Nassau; „maar ik leef in voortdurenden angst, en vrees zoowel voor Godes Kerk, die zoovele vijanden, heeft hier op aarde en zoo weinig menschenlijken steun, als voor mijne verwanten en goede vrienden, die in aanhoudende gevaren verkeeren, beide in deze landen en

¹⁾ Prof. R. Fruin. Tien jaren uit den tachtigjarigen oorlog, 1588—1598. Inleiding.

„in Frankrijk.” Want ook daar woedde de strijd zoo fel als ooit. De partij der Ultra-Katholieken, de heilige Liga, wies met den dag in aanzien bij het volk. Weldra was zij, openlijk gesteund door Philips van Spanje, machtig genoeg om den koning uit diens hoofdstad te verjagen; en nauwelijks had Hendrik III zijne troepen met die van den vermoedelijken erfgenaam der kroon, den koning van Navarra, vereenigd, om met diens hulp zijne oproerige onderdanen te bestrijden, of hij viel onder den dolk van eenen sluipmoordenaar. Zijn dood deed de tweedracht nog toenemen. De Katholieken weigerden den gereformeerden troonopvolger als koning te erkennen en Hendrik IV moest zijne Staten voet voor voet veroveren.

Het bericht van de zege bij Coutras, van de overwinning bij Ivry, van de inneming van verschillende sterkten, waren even zoovele „blijde tijdingen” gelijk zij schrijft, voor de Fransche vrouw, die in den vreemde angstig luisterde naar ieder gerucht uit haar geboorteland, en die dat eerste „schoone begin” weder verduisterd zag, toen het belegerde en uitgehongerde Parijs, juist op het oogenblik dat het den koning in handen scheen te moeten vallen, weder door Parma's legermacht werd ontzet. In groote verlegenheid om geld en troepen zocht Hendrik IV thans steun bij zijne natuurlijke bondgenooten, de Staten der Vereenigde Provinciën, en de prinses van Oranje scheen hem de aangeezenen tusschenpersoon om de onderhandelingen te voeren. Inderdaad steunde deze op zijn verzoek de zending van Henry de la Tour, graaf van Turenne, aan de Staten met

grooten tact en bracht er veel toe bij om hen te doen inzien, hoe de belangen van Nederland en Frankrijk één en dezelfde waren. In hoe grooten nood de Republiek zelve ook verkeerde, kwam zij den koning nu toch met zes oorlogsschepen en een aanzienlijk bedrag in geld te hulp. Op deze wijze gaf Louise nog jaren na Prins Willems dood uitvoering aan de grondgedachte zijner latere staatkunde: eenen gezamenlijken krijg van Nederland en Frankrijk tegen Spanje.

Dank aan die vernieuwde samenwerking liet het zich weldra verwachten, dat de rust in Frankrijk zou worden hersteld en koning Hendriks macht voor goed bevestigd. Maar nu ontwaakte in Louise de Coligny ook een onwederstaanbaar verlangen om terug te keeren naar haar eigen volk. Daar zoude zij het beheer harer verwaarloosde bezittingen weder in handen kunnen nemen en zoo bevrijd worden van hare drukkende en aanhoudende geldelijke moeielijkheden. Zij hoopte er hare stiefdochters, die thans volwassen waren, te kunnen uithuwelijken en voor haren zoon eene plaats te vinden aan het hof. Eens in Frankrijk terug, wilde zij hem doen dienst nemen onder Hendrik IV, den speelmakker harer jeugd, den leerling haars vaders, den roemruchtigen held, die haar arm, geteisterd vaderland eenheid en rust hergeven ging, ja zelfs het groot en machtig maken onder de volken van Europa. Bovendien, wat was er in Holland voor Frederik Hendrik te wachten, nu al de waardigheden van Prins Willem op diens zoon Maurits waren overgegaan?

Doch in Holland was men niet van zins haar te laten trekken, althans niet met haren zoon; en Louise dacht er niet aan om zich te scheiden van: „dit pand van eenen „dierbaren vader”, „haar steun”, „haar eenig vermaak”, zoo als zij hem in hare brieven noemt. Maar juist die laatste zoon van Prins Willem was voor de Nederlanden een persoon van groot aanbelang. Zoo Maurits, op wien thans aller hoop gevestigd was, en wiens leven op zijne gewaagde veldtochten nimmer zeker was, kwam te vallen, was dan niet Frederik Hendrik zijn aangewezen opvolger, nu prins Philips, de oudste broeder, nog steeds een gevangene in Spanje was?

Bovendien, zoo goed als in Frankrijk was in Holland de oorlogskans gekeerd. Door de vaste hand van Johan van Oldenbarnevelt, den grootsten staatsman die ooit ons land bestuurd heeft, naast Prins Willem den grondlegger van onzen Staat, den stichter onzer Republiek, was de verwarring in alle takken van bestuur, die ons land meer nog dan de Spaansche legerbenden te gronde dreigde te richten, beteugeld; was 's lands financiewezen in beteren staat gebracht; was de krijgskas voldoende voorzien om het wel niet groote maar goed uitgeruste leger te onderhouden, en was, mede door Oldenbarnevelts toedoen, aan het hoofd van dat leger prins Maurits geplaatst, de held, die het van overwinning tot overwinning voerde. Nog gingen deze beide mannen, die zoo heftig verdeeld zouden raken, hand in hand. Oldenbarnevelt steunde, waar hij kon, de belangen van het Huis van Oranje. Het was zijn wijs

beleid, dat voor Maurits de plaats van diens vader opgehouden had; en in 1589 was het wederom Johan van Oldenbarnevelt, die bewerkte, dat der weduwe van den Prins eene gift van 6000 gulden voor haar en haren zoon en van 3000 gulden ten behoeve harer stiefdochters werd uitbetaald. In 1592, toen 's lands geldmiddelen eenige meerdere welvaart begonnen te vertoonen, werd haar door de Staten, op Oldenbarnevelts voorstel, eene rente geschonken van 15.000 gulden en daarbij, ten einde haar te bewegen om te blijven en haren zoon in Holland op te voeden, een huis te 's-Gravenhage, aan het Noordeinde, het tegenwoordige koninklijk paleis. Aan zooveel aandrang kon Louise geen weerstand bieden; te meer daar met die geldelijke tegemoetkomingen een der hoofdredenen voor haren terugkeer naar Frankrijk verviel en Maurits hoog opgaf van wat hij voor zijnen broeder hoopte te doen. Het waren beloften, die hij ook getrouw is nagekomen en waarvoor Louise hem dankbaar bleef, al zoude zij Maurits' invloed op Frederik Hendriks zedelijk leven later bitter betreuren.

In 1593 vestigde de prinses-douairière van Oranje, zooals Louise thans algemeen genaamd werd, zich te 's-Gravenhage. Maar de scheiding van Frederik Hendrik kon zij niet ontgaan. Het was prins Maurits' uitdrukkelijk verlangen, dat zijn broeder studeeren zoude aan de universiteit te Leiden, die toen reeds grooten naam begon te maken. Louise had de opvoeding van haren zoon zelve willen leiden en had zich zelfs door den geleerden Duplessis du Mornay, den vertrouwen vriend en raadsman van haren vader en van haren

echtgenoot beiden, een studieplan daartoe laten voorleggen. Bij nader inzien kon zij zich echter niet ontveinzen, dat zij, ofschoon wel onderwezen in al wat destijds tot de opvoeding eener beschaafde vrouw behoorde, toch niet bij machte was om haren zoon in haar huis en onder haar toezicht te doen opvoeden naar den eisch van zijnen vorstelijken rang. Zij liet hem dus van zich gaan, getroost door de gedachte, dat hij werd toevertrouwd aan goede handen, aan die van haren landgenoot du Moulin en van den beroemden Scaliger, die beiden op haar aandringen en door hare tusschenkomst aan de hoogeschool te Leiden waren verbonden.

IV

Nu de dagelijksche zorg voor Frederik Hendrik haar ont-nomen was, wijdde Louise zich met te warmer toewijding aan de belangen harer stiefdochters. Eene onbeduidende zaak mocht zij hebben geschenen: de opvoeding van eenige onverzorgde kleine meisjes, maar rijk gezegend en van ver-strekkende gevolgen is die daad geweest, door Louise de Coligny in allen eenvoud verricht. Want toen na lange jaren van spanning en angst de oorlogskans keerde en de Republiek zich met fierheid ophief uit haren druk, won met haar het Huis van Oranje aan macht en aanzien. De hand der zusters van het erkende hoofd van dat geslacht, van prins Maurits, den roemrijken veldheer, werd gezocht door protestantsche vorsten in Duitschland en machtige hoofden

der Hugenoten in Frankrijk als onderpand eener verbintenis met den Staat, die zoo geduchte kracht begon te ontwikkelen. ¹⁾ Verscheidenen der prinsessen voerde zij achtereenvolgens naar het altaar. De oudste, Maria, huwde den graaf van Hohenlohe; de tweede, Anna, haren neef den Frieschen stadhouder Willem Lodewijk; Louise Juliana, de oudste dochter van Charlotte van Bourbon, den keurvorst van de Palts, hare zuster Émilie Antwerpienne den hertog van Landsberg, en Catharina Belgica den graaf van Hanau; zoodat, daar Émilie, Maurits' eigen zuster, bij dezen haren intrek nam, Louise nog slechts twee harer stiefdochters bij zich behield. Voor deze beiden hoopte zij in Frankrijk op geschikte huwelijksverbintenissen, en nu de vrede daar te lande geheel hersteld was, besloot zij tijdelijk daarheen terug te keeren en dan tevens orde te stellen op het beheer harer goederen; het was een besluit, waartegen de Staten niet in verzet kwamen, daar zij zelve begreep haren zoon in het belang zijner studiën te Leiden te moeten achterlaten.

In Juli 1594 bereikte zij met hare dochters Parijs. Wel was er veel veranderd in die lange jaren, en vele smartelijke herinneringen zullen haar hebben bestormd bij den aanblik dier stad, waar haar vader en haar eerste echtgenoot zoo smadelijk waren omgebracht. Maar toch merkte zij met dankbaarheid op, dat er rust in den lande heerschte;

---

¹⁾ Zie hierover uitvoeriger mijn werkje: „Prinsessen van Oranje in Frankrijk”. Een analoge bundel: „Prinsessen van Oranje in Deutschland” is in bewerking.

dat een begin van terugkeerende welvaart zichtbaar was in streken, die zij gekend had verarmd en uitgeput door plundering en brandschatting, die onafscheidelijke ellenden van den burgeroorlog; dat bij een beter finantiël bestuur en bij verscherpte tucht de veiligheid van lijf en goed niet enkel meer een ijdel droombeeld was. Het was Hendrik IV, die dezen omkeer der dingen had bewerkt. Wel moest zij in het diepst der ziel zijne afzwering van de hervormde leer betreuren, zijnen terugkeer tot de Kerk van Rome, den duren prijs, dien hij voor zijne kroon had betaald; maar bij groote strengheid voor zich zelve, was zij te zacht in haar oordeel over anderen, om hem zelfs in gedachte een verwijt te maken van zijnen *gevaarlijken sprong* over die ondempbare kloof, welke zijne katholieke en protestantsche onderdanen gescheiden hield. Evenals Duplessis du Mornay, Sully en andere geloovige, overtuigde Hugenoten, meende zij, dat men gehouden was den koning als zoodanig te eeren, hetzij dan dat hij katholiek was of protestant; en was de admiraal, haar vader, haar niet voorgegaan in bijna blinde afhankelijkheid aan het koningschap?

Maar dat zij zelve nog was de ijverige Calviniste van vroeger, die smaadheid noch vervolging duchtte, als het gold getuigenis af te leggen van het geloof, dat zij beleed, dat toonde zij reeds dadelijk door zich innig aan te sluiten bij Catharina van Bourbon, 's konings zuster, de waardige dochter van Jeanne d'Albret, die in hare appartementen in den Louvre zelf protestantsche godsdienst oefeningen houden liet, al was dit ook nog onder Hendrik IV in de hoofdstad

streng verboden. Geregeld kwam de prinses van Oranje in de vertrekken harer vriendin uit vroeger dagen tot de predicatie, welke met leede oogen werd waargenomen door de nog altijd hartstochtelijk katholieke bevolking van Parijs, die, als de psalmen van Marot haar luide tegenklonken, te hoop dreigde te loopen om den koning te dwingen ook aan zijne zuster niet te vergunnen, wat hij krachtens de nog altijd geldige edicten tegen de ketters gehouden was te verbieden.

Doch al nam Louise reeds dadelijk openlijk deel aan die protestantsche samenkomsten, die den koning in zoo menige onvermijdelijke moeielijkheid brachten nu het standpunt, dat hij innam, zijne oude aanhangers te leur stelde en wantrouwend maakte en de nieuwe niet geheel bevredigde en in voortdurende onrust hield — Hendrik IV bejegende desniettemin de prinses van Oranje, de dochter van den grooten leidsman zijner jeugd, de weduwe van Frankrijks trouwen bondgenoot, de vrouw, die ook zelve zijne belangen zoo ijverig had gesteund, met groote voorkomendheid. Hij gaf haar eene eereplaats op zijne feesten, die zeker niet zoo schitterend waren als die van het hof der Valois, maar die toch eene geheele nieuwe wereld ontsloten voor de jeugdige prinsessen van Oranje, die er dank hare voortreffelijke opvoeding grooten opgang maakten. Beider hand werd weldra van verschillende zijden gezocht; die van de jongste, Charlotte Brabantine, zij telde juist veertien jaren, onder anderen door den vijftienjarigen hertog van Rohan, een aanzoek, dat Louise, zooals zij aan

Maurits schreef, dan ook meende nog „te moeten aanhouden”; en die van de oudste, Elisabeth, door Henri de la Tour, graaf van Turenne en hertog van Bouillon, een bloedverwant van Louise, die, toen dit huwelijk besloten was, met de haren terugkeerde naar 's-Gravenhage, waar de echtverbintenis in de lente van 1595 plechtig werd gevierd. Een kind uit dit huwelijk was de onder Lodewijk XIV beroemd geworden veldheer Turenne.

Weldra deed ook een ernstiger pretendent dan de hertog van Rohan het was geweest, zich op voor de hand van Charlotte Brabantine, de lievelingszuster van Maurits, die haar *la belle Brabant* placht te noemen. Het was Claude, hertog de la Trémoille, een ijverig Hugenoot, hoofd van een der edelste geslachten in Frankrijk. Deze verbintenis, zoo goed als die van Elisabeth met den hertog van Bouillon, was der prinses van Oranje zeer gewenscht. De band tusschen het oude vaderland en het nieuwe werd er door bevestigd; Maurits werd daardoor nog zekerder als bondgenoot voor Hendrik IV gewonnen; het aanzien van het Huis van Oranje-Nassau werd er door verhoogd; en Louise zelve er door in staat gesteld ten tweede male voor eenigen tijd naar Frankrijk terug te keeren, daar de hertog de la Trémoille verhinderd was zijne bruid te komen afhalen en zij deze dus tot hem geleiden moest.

Het was een zonnige tijd in het leven van Louise de Coligny, te meer daar de Staten-Generaal ditmaal haren zoon, den dertienjarigen Fréderik Hendrik, vergunden haar naar het buitenland te vergezellen. Vooraf werd nog een

afscheidsbezoek aan prins Maurits in het leger gebracht. Deze stond op dat oogenblik op het toppunt van zijnen roem en oogste de bewondering van vriend en vijand om die reeks van schitterende overwinningen, die dat jaar 1597, met de zegepraal van Turnhout aangevangen, tot het merkwaardigste van zijne krijgsmansloopbaan hebben gemaakt. Rijnberk, Meurs, Grol, Breedevoort, Enschedé, Ootmarsum vielen hem achtereenvolgens in handen; weldra zouden Oldenzaal en Lingen volgen, en daarmede de vijand tot op den laatsten Spaanschen huurling uit het land benoorden den Rijn verdreven, de tuin der Zeven Provinciën gesloten zijn.

Prins Maurits had juist het vuur doen openen tegen Oldenzaal, toen hem, terwijl hij nog aan tafel zat, werd bericht, dat de prinses-weduwe van Oranje met zijnen broeder Frederik Hendrik en zijne zuster Brabantine in het leger waren aangekomen, om met hem over „de „agreatie en de ratificatie van het huwelijk met de la Trémoille te besogneeren.” Trotsch zich den zijnen te kunnen toonen in den vollen glans van zijnen krijgsmansroem, stond Maurits terstond van tafel op, en ging zijne hooge gasten tot aan hunne koetsen te gemoet, waarna hij weder liet aanrechten, en het banquet werd voortgezet onder het dreunen van het geschut, dat tegen de wallen der belegerde vesting werd gelost en onder het gejubel der dien avond van het veroverde Ootmarsum terugkeerende regimenten. De prinses van Oranje bracht met haar gevolg den nacht door op het kasteel van den Heer van Twickel, waar

Maurits zich den volgenden namiddag insgelijks heen begaf om de zaken van het huwelijk af te doen, en toen hij des avonds in het leger wederkeerde, zond de vijand boden uit de stad om te onderhandelen over de capitulatie, die nog in den nacht tot stand kwam. Na de bezetting van Oldenzaal ging Maurits met Willem Lodewijk en de prinses met haar gevolg logeeren in de veroverde veste, van waar de voortvarende veldheer reeds den volgenden dag tien vanen ruiters en zes vendelen Friezen vooruitzond naar de zijde van Lingen om de wegen te verkennen en te verbeteren en schepen, balken en planken bijeen te brengen voor eene schipbrug over de Eems. Dienzelfden dag kwamen bij hem in de stad drie „jonge soonkens” van den graaf van Bentheim, om den prins met de zijnen uit te noodigen in het voorbij trekken op Bentheim te gast te komen. Maurits nam de uitnoodiging aan en den 26sten October, toen het geheele leger reeds in den vroegen morgenstond was opgebroken naar de zijde van Lingen, toog hij zelf met de prinses van Oranje, zijne zuster, zijnen jongen broeder, graaf Willem Lodewijk en groot gevolg naar het huis te Bentheim. Vijftig ruiters begeleidden den stoet op dezen tocht, die door helder vriezend weder begunstigd werd. De graaf van Bentheim kwam eveneens met vijftig ruiters zijnen hoogen gasten tegemoet, die door de gravin van Bentheim en de Paltzgravin-weduwe ontvangen werden aan de poort van het kasteel „alwaer een „seer costelijk bancquet bereyt was om deselve alles te „tracteeren” en waarbij „Sijn excellentie, de Princesse en

„de graaf van Bentheim elcx door een soonken van „Bentheim aan tafel werden gedient.” ¹⁾

Met een dankbaar hart was Louise getuige van dezen zegetocht, die haar toonde, hoe nabij de verlossing thans gekomen was van het land, dat haren onvergetelijken echtgenoot zoo dierbaar was geweest en dat zij na diens dood den ondergang nabij had gezien. Opgewekt en gelukkig gestemd trok zij met Frederik Hendrik en Charlotte Brabantine Frankrijk binnen. Ook daar scheen een schoone toekomst te dagen, nu door de vrede van Vervins de oorlog met Spanje geëindigd was en de binnenlandsche tweespalt bijgelegd door de afkondiging van het edict van Nantes, waarvan zij op dat tijdstip noch het ontoereikende voor het tegenwoordige, noch de bloedige herroeping in de toekomst kon voorzien. Zij vertoefde thans, na het huwelijk harer stiefdochter, meest te Parijs aan het hof, in innig verkeer met Catharina van Bourbon en ook op goeden voet met Maria de Medicis. Hare correspondentie, om dezen tijd begonnen en tot aan haren dood voortgezet met Charlotte Brabantine, thans hertogin de la Trémoille, ook haar de liefste der zusters om haren zachten, vriendelijken aard, vormt den hoofdinhoud der verzameling harer brieven, die door Paul Marchegay is bijeen gebracht ²⁾ en waarvan het bestek dezer schets, jammer genoeg, niet gedooft uitvoerige uittreksels mede te deelen. Hofnieuwttjes, beschouwingen

¹⁾ Lodewijk Mulder. Emilia van Nassau. Gids 1893 III pag. 193.

²⁾ Correspondance de Louise de Coligny, Princesse d'Orange. Recueillie par Paul Marchegay, publiée par Leon Marlet 1887.

over gebeurtenissen van den dag, berichten aangaande het welvaren der andere zusters, wisselen er af met betuigingen van vreugde bij de verwachting van Brabantine's eerste kind, van verrukking, dat het een zoon was, „zoo flink en „krachtig als een echte Hollander”, gelijk de oude, getrouwe knecht, dien zij gezonden had om den jonggeborene in oogenschouw te nemen, haar meldde, en met verhalen, hoe goeden indruk Frederik Hendrik aan het hof maakt, hoe zeer de koning, zijn peet, hem genegen is, hoe goed hij te paard zit, danst, zingt en comedie speelt. Het was een rustig, onbezorgd leven, dat zij in die dagen leidde, innig gelukkig in het ongestoord bezit van haren zoon, tot zij werd opgeschrikt door eene aanschrijving van de Staten-Generaal in Januari 1599 „dat de tijd, aan Grave Henrick „geaccordeert om in Vrankrijk te blijven, verstreken was „en dat het hare Excellentie dus gelieve denselven Haren „Sone weeromme te senden, ook om oorsake, dat Hem „het bevel over eene Compagnie Curassiers was geaccor- „deert.” Tevergeefs werd verlenging van verlof aangevraagd. Maurits en de Staten antwoordden bits en droog: „dat om „seeckere consideratiën Grave Henrick ten eerste moest „wederkeeren.”

Na zijn vertrek vestigde Louise zich op haar landgoed Lierville, waar zij bouwde en plantte en dat zij vergrootte door den aankoop van omliggende gronden, tevens door het wijs bestuur harer andere talrijke en tijdens hare afwezigheid verwaarloosde bezittingen den grond leggend van het groote fortuin, dat zij Frederik Hendrik zoude

nalaten. Want in dien tijd van scheiding ging al haar denken en zorgen uit naar dien eenigen zoon, terwijl zij de gevaren, waaraan hij was blootgesteld, trachtte te vergeten in de hoop, „dat hij het vaderland geven mocht, wat hij er aan „verschuldigd was,” zooals zij bij zijn vertrek geschreven had aan Oldenbarnevelt, den man in wien zij den schutsmann van het Huis van Oranje zag en wien zij nu opnieuw de belangen van haren zoon dringend aanbeval.

Hare verwachting, dat hij bij het einde van zijnen eersten veldtocht tot haar zoude wederkeeren, werd teleurgesteld, en dit onbevredigde verlangen maakte haar te angstiger, daar zij wist dat Maurits, toen het leger in het volgend jaar opnieuw te velde trok, den krijg op 's vijands grondgebied wilde overbrengen en dat een groote, beslissende slag aanstaande was. Juist om dezen tijd geschiedde het, dat de koeriers uit Holland weken achtereen uitbleven, zoo door de onveiligheid te land, als door hevige stormen ter zee, tot eindelijk in Juli 1600 het bericht kwam van den slag bij Nieuwpoort, die schitterende overwinning, Frederik Hendrik's eerste groote wapenfeit! Maar nog mocht zij hem niet terug verwachten. Op den strijd in het open veld volgde eene reeks belegeringen, een methodische, moeilijke, langzame krijg, waarbij men den vijand zijne steden stuk voor stuk zocht te ontwringen; en al dien tijd was Frederik Hendrik noch in de mogelijkheid, noch gezind zijnen post te verlaten om zijne moeder te bezoeken. Wilde zij hem zien, dan moest zij tot hem gaan, en in het voorjaar van 1603, zoodra het weder gunstig werd, keerde Louise na

vijf jaren in Frankrijk vertoefd te hebben naar Holland terug.

Maar het wederzien bracht haar niet dat geluk, dat zij er van had gehoopt. Haar zoon had zich niet ontwikkeld naar haren wensch. Een ridderlijk Fransch edelman met hoofsche manieren, maar tevens met die strenge reinheid van zeden, die haren vader, den admiraal, en diens naaste volgelingen kenmerkte, had zij van hem willen maken. Het lange verblijf echter in het legerkamp en de omgang met zijne weinig beschaafde Duitsche verwanten en de vele gelukzoekers bij de officieren, die onder Maurits' vanen dienden, hadden hem geschaad; in zijne bewondering voor zijnen roemrijken broeder volgde hij dezen na in alles, ook in zaken, die aan zijn zedelijk leven afbreuk deden. Louise zag het met diepe smart; maar al hare dringende vermaningen en vertoogen stuitten af op de „Nasausche koppigheid" der beide broeders, zooals zij het aan hare vertrouwde, de hertogin de la Trémoille, klaagde.

Louise had nu te 's Hage weder hare vroegere woning in het Noordeinde betrokken. Frederik Hendrik had die nog aantrekkelijker voor haar trachten te maken door den aankoop van den omliggenden grond voor een wandelpark, dat sedert naar haar de *Prinsessetuin* genaamd werd. Tot hare vertrouwden behoorde destijds ook de jonge Constantijn Huyghens, toen nog een aankomende knaap. Uren lang moest hij vaak voor de prinses muziek maken, haar voorlezen of zich met haar onderhouden over de godsdienstige vraagstukken van den dag, die weldra zulke ernstige geschilpunten gingen worden. Met trots vermeldt Huyghens

in zijne auto-biographie, dat de prinses eens gezegd had, dat zij nooit van hem scheidde, of zij had iets nieuws geleerd. De liefde voor het Huis van Oranje, die in de familie Huyghens reeds eene familie-traditie was, is bij Constantijn door den omgang met de verstandige, edel denkende gemalin van prins Willem I zoo hecht en vast geworden, dat die hem is bijgebleven tot aan zijnen jongsten snik. Wat hij Louise de Coligny verplicht meende te zijn, dat heeft hij rijkelijk vergolden aan haren zoon Frederik Hendrik in eenen meer dan twintigjarigen trouwen dienst, aan haren kleinzoon, prins Willem II, aan haren achterkleinzoon prins Willem III tijdens diens ongelukkigen kindertijd.¹⁾ Als hare zonen in het leger waren, leefde de prinses stil en teruggetrokken. „Mijne eenzaamheid wordt zelden gestoord”, schreef zij aan Charlotte Brabantine; „mijne kamer en ik, „wij houden elkander trouw gezelschap.” Al de kinderen, die eens zoo afhankelijk van hare zorgen waren geweest, waren thans gevestigd en leefden hun leven ieder voor zich. Met de oude belangstelling echter volgde Louise hen op al hunne wegen; als eene echte moeder deelde zij in alles, wat hare stiefkinderen betrof. Ook bleef zij het vereenigingspunt, de band tusschen de zusters onderling, thans allen heinde en ver verspreid, en voorkwam tevens, zooveel in haar vermogen was, de vervreemding van de broeders. Want dezen hadden eenen afkeer van briefschrijven, en voor Louise's Fransche levendigheid was het onbegrijpelijk,

---

¹⁾ Prof. Dr. G. Kalf. Constantijn Huyghens. De Gids. Mei 1900.

eene ergernis bijna, hen op hare aansporingen daartoe te hooren antwoorden: „dat zij niets te zeggen hadden en „dat de zusters toch wel wisten, dat zij het goed met haar „meenden.” Zij zelve stond met allen in briefwisseling, zelfs met Flandrina, thans abdis van het klooster Sainte-Croix te Poitiers. ¹⁾

Flandrina van Nassau, prinses van Oranje, is eene der vele sympathieke nonnenfiguren geweest uit den tijd der restauratie van het Katholicisme tegen het einde der 16de en in het begin der 17de eeuw. Ook zij voerde als abdis in haar klooster de trouwe naleving weder in der geloften van clausuur, van armoede en van zelfverzaking: geloften, die maar al te dikwijl zinledige klanken geworden waren. En wat veel zegt, een oogenblik hoopte de abt van Saint-Cyran, die haar tijdens zijn verblijf te Poitiers leerde kennen, dat zij en hare abdij hem het vruchtbare arbeidsveld voor zijne hervormingsplannen zouden bieden, dat hij evenwel niet daar, maar bij Angélique Arnauld te Port-Royal gevonden heeft. De innige, oprechte vroomheid van Flandrina van Nassau, die reeds als driejarig kind (cf. pag. 89) naar Frankrijk overgebracht, in hare jeugd van allen omgang met hare protestantsche verwanten verstoken bleef, werd geheel door Jezuietische invloeden beheerscht. Dit deed echter geen afbreuk aan haar echt vriendschappelijk verkeer in later jaren met hare zusters, vooral met Char-

¹⁾ H. J. Allard. Flandrina van Nassau, de dochter des Zwijgers. Almanak voor Nederlandsche Katholieken, Jaarboekje van Alberdingk Thijm. 1894/95.

lotte Brabantine en met Elisabeth, toen deze beiden zich in Frankrijk vestigden. Uit hare bewaard gebleven briefwisseling met dezen spreekt eene groote hartelijkheid en ongedwongenheid van toon, al wordt het verschil van godsdienst nimmer weggeredeneerd of weggecijferd, en *ma belle mère*, zooals zij Louise de Coligny bléef noemen, wordt er herhaaldelijk met warme waardeering in vermeld. Tijdens haar verblijf in Frankrijk had deze niet verzuimd haar te bezoeken en haar haren broeder, den jongen Frederik Hendrik, toe te voeren, die eveneens de betrekking bleef aanhouden. Nog lange jaren daarna maakte hij zijne zuster gelukkig door een geschenk voor de koorstoelen harer nonnen, zestien kleine paneeltjes, voorstellende even zoo vele tafereelen uit het leven der heilige Radegondis, de patrones van Flandrina's klooster, naar schilderwerk van Hollandsche meesters, die nog thans een geroemd sieraad der abdij uitmaken.

Niet minder groot was Louise's belangstelling in het lot van Emilia van Nassau, die tijdens haar verblijf in Frankrijk, tegen Maurits' nadrukkelijk verbod, een hoogst onberaden huwelijk gesloten had met eenen pretendent naar de kroon van Portugal, wiens aanspraken zeer twijfelachtig waren en wel nimmer zouden worden erkend. De echtgenooten leefden thans in uiterst kommerlijke omstandigheden, en het duurde lang eer het Louise gelukte — maar dank aan haar aanhouden gelukte het toch — om den ouderen broeder te bewegen zich met zijne zuster te verzoenen en haar te hulp te komen.

Ook het huwelijk van Maria van Nassau met den graaf van Hohenlohe had Maurits' ongenoegen gaande gemaakt. De Duitsche edelman, die niet jong meer was en reeds onder Prins Willem had gediend, onderwierp zich noode aan Maurits' opperbevelhebberschap; terwijl deze zijnerzijds hem zijn overwicht aan talent en gaven dikwijls maar al te drukkend deed gevoelen. Wederzijdsche ontstemming en botsingen tusschen de beide zwagers groeven ook eene klove tusschen broeder en zuster, en Louise voelde met hare stiefdochter mede, als deze treurde om de vervreemding van eenen broeder, dien zij in de sombere dagen hunner jeugd met moederlijke toewijding had verzorgd en gekoesterd. En nauw was ten slotte ook deze zaak ten goede gekeerd, of Louise vernam dat de hertog van Bouillon, echtgenoot van Elisabeth van Nassau, onrustig en heerschzuchtig van geest, zich te kwader uur had laten betrekken in de samenzwering van den maarschalk Biron, die, onderhands aangezet door Spanje, tegen Hendrik IV in opstand gekomen was. De toeleg werd ontdekt. Het hoofd van den maarschalk viel op het schavot, terwijl de hertog van Bouillon nog juist in tijds wist te ontvluchten.

Bijna gelijktijdig met dit bericht ontving Louise de tijding, dat de hertog de la Trémoille onverwachts gestorven was, zijne weduwe achterlatende met zes jonge kinderen en nagenoeg geen fortuin. Ofschoon sedert eenigen tijd lijdende, haastte Louise naar Frankrijk terug, om beiden Elisabeth en Brabantine in hare verlatenheid te troosten en te helpen, en tevens te trachten Hendrik IV tot vergevensgezindheid

te stemmen jegens zijnen oproerigen vasal. Zijnerzijds wenschte de koning niets liever dan eene verzoening met den hertog. In groot aanzien bij de Hugenoten, door zijn huwelijk met Elisabeth van Nassau verwant met verschillende Duitsche vorsten en sterk in zijne uitgebreide bezittingen, kon de hertog door zijn verzet allicht den pas gestilden burgeroorlog weder doen ontbranden. Alle pogingen tot eene schikking waren echter mislukt en reeds trok Hendrik IV zijne troepen samen voor een beleg van de sterke vesting Sedan, waar de hertog zich had verschanst, toen Louise de Coligny hem smeekte, haar volmacht tot onderhandelen te geven. En werkelijk der prinses van Oranje gelukte, wat de koning niet had vermocht. De hertog van Bouillon bood zijne onderwerping aan, en Hendrik IV berichtte zijne afgezante tot loon in een eigenhandig schrijven, „dat de hertog „beloofd had hem verder goed en trouw te dienen en hij „om alles te vergeten.”

Eene rijke erfenis hielp Charlotte Brabantine korten tijd daarna uit hare geldelijke moeilijkheden; maar de vreugde daarover werd Louise vergald door zorg en leed om Louise Juliana. Deze was door het overlijden van haren echtgenoot, den keurvorst van de Palts, reeds vroeg weduwe geworden. Na een beleidvol gevoerd regentschap ten behoeve van haren minderjarigen zoon, had zij het ongeluk om dezen, tot zelfstandigheid gekomen, te kwader uur de hand te zien uitstrekken naar de Boheemsche koningskroon. Zooals Louise Juliana maar al te wel had voorzien, leidde die kroning van eenen protestantschen koning in het oude Boheemsche rijk

tot eene coalitie der katholieke vorsten in Duitschland met den keizer, en haast zag de keurvorstin het tijdstip naderen, waarop zij met haren zoon door de keizerlijke overmacht ook uit diens erflanden verdreven zoude worden, om daar buiten in armoede en ballingschap te sterven. ¹⁾

Al die wederwaardigheden der kinderen van haren echtgenoot gingen Louise de Coligny diep ter harte. Toen de oudste zoon, Philips Willem, na jarenlange gevangenschap in de Nederlanden wederkeerde, hoopte Spanje door zijne terugkomst verdeeldheid te zaaien en Maurits afbreuk te doen. Den toeleg doorziende, verzochten de Staten den prins om zijn verblijf onder hen tot een gelegener tijd uit te stellen. Voor den man, wiens tragische levensloop beheerscht werd door de strijdige gevoelens van gehechtheid aan de katholieke Kerk, van eerbied voor zijnen vermoorden vader, van liefde voor het roemrijk vaderland zijner moeder; die zich gewantrouwd gevoelde door Spanjaarden en Hollanders beiden; maar van wien toch de scherpsziende Oldenbarnevelt getuigde, „dat hij het vorstelijk gemoed van den Heere Prince gesondeerd en van „sulcken rondeur en oprechtheid geoordeeld had, dat, desnietteenstaande hij van de Roomsche religie was, hij „nogthans voor de Spanjaerds en de aertshertogen tot „nadeel der Vereenigde Landen en zijn eigen Huis niets

---

¹⁾ Mémoires sur la vie et la mort de la sérénissime princesse Louise Juliane, Électrice Palatine, née princesse d'Orange. Leyde 1645.

„zoude hebben willen doen,” voor dien man was het verzoek der Staten bitter grievend. Zijne stiefmoeder voelde het diep. Met zijne zuster Maria haastte Louise zich, hem tot Brussel tegemoet te reizen en zij was het wederom, die eene samenkomst tusschen hem en Maurits wist te bewerken, welke in 1609 in den Haag ten haren huize plaats greep.

Toen Philips Willem korten tijd daarna overleed, weldra gevolgd door zijne echtgenoot Eleonora van Condé, was het Louise te moede, als leed zij een persoonlijk verlies. Zij treurde om hem, zooals zij om Anna treurde, die, na nog geen half jaar met den Frieschen stadhouder Willem Lodewijk gehuwd te zijn, ten grave daalde, en om Maria, die in 1616 stierf en bijgezet werd in de groote kerk harer heerlijkheid Buren. ¹⁾ Maria's naam leeft daar voort in het nog heden ten dage bestaande weeshuis, door haar gesticht ten behoeve van ouderlooze kinderen uit hare graafschappen en heerlijkheden. Over ongelukkigen en verlatenen strekte zich in haar later leven de moederliefde uit, waarmede zij als jong meisje over haren broeder Maurits en over haar beide zusjes, de verlaten dochters van Anna van Saksen, had gewaakt, en die het haar niet gegund was geworden aan eigen kinderen te betoonen.

V

Vrede stichten en den vrede helpen bewaren, dat was

---

¹⁾ H. C. Rogge. Mejonkvrouwe van Oranje. Eigen Haard 1895. No. 49, 50.

eene taak, waaraan de prinses-douairière van Oranje volgaarne hare krachten wijdde. Hendrik IV, die het wist en reeds meermalen aanleiding had gehad om hare diplomatieke bekwaamheden naar waarde te schatten, vond in haar dan ook eene trouwe bondgenootte bij zijn pogingen om Maurits te bewegen den vrede, dien het afgestreden en uitgeputte Spanje aanbood, niet te weigeren. De groote veldheer meende, en niet zonder reden, dat het geen tijd was om vrede te sluiten op het oogenblik dat de zege wel verzekerd scheen, maar nog niet feitelijk was behaald. Doch eene machtige partij, waarvan Johan van Oldenbarnevelt de leider was, achtte, dat nu genoeg geofferd was aan goed en bloed, en riep steeds dringender om een verdrag of ten minste eenen wapenstilstand, die ook door Frankrijk vurig werd gewenscht. Want Hendrik IV droomde van grootsche ontwerpen. Wel was Spanje krachteloos geworden; maar eenen anderen, nog meer te duchten tegenstander zag 's konings oog aan den politieken horizon verrijzen: het Huis van Oostenrijk, dat, steeds toenemend in macht, gereed stond om den ouden strijd tegen de Hervorming, dien Spanje opgaf, over te nemen, en dat het staatkundig evenwicht van Europa dreigde te verstoren. In aller belang moest men zich wapenen tot den onvermijdelijken kamp, alle protestantsche Staten vereenigen in één groot verbond: allereerst de Nederlanders, die zich zulke moedige, onversaagde, onoverwinbare strijders hadden betoond.

Dit was het „groote plan” van Hendrik IV, dat hij slechts weinigen vertrouwden openbaarde, en onder dezen ook

Louise de Coligny. Zooals blijkt uit de bescheiden van den Franschen gezant, waar zij voorkomt onder den bedekten naam van *le Tillot, la mère de la Tige, Laulnette* ¹⁾, wist zij Maurits er voor te winnen. Na lang tegenstreven berustte deze in het aanknoopen van vredesonderhandelingen, en den 9^{den} April 1609 werd het Twaalfjarig Bestand gesloten, eene uitkomst, welke Hendrik IV voor een goed deel aan de prinses-weduwe van Oranje meende te moeten danken.

Maar bij zooveel bemoeiingen in het algemeen belang vergat Louise allerminst wat haren zoon het naast betrof. Hem gehuwd te zien, was het verlangen, dat haar geen rust liet. Zij had daartoe het oog geslagen op eene dochter uit een der vorstelijke geslachten van Frankrijk, uit een Huis, dat zich steeds door onwrikbare trouw aan het Protestantisme had gekenmerkt, op de schoone, rijkbegaafde Anne de Rohan. Deze scheen harerzijds niet ongenegen zich het aanzoek van Frederik Hendrik te laten welgevallen. „Ik wil die beiden elkander doen ontmoeten en dat huwelijk „bevorderen, zooveel ik kan. Er is niets, wat ik zoozeer „begeer; ik zoude dan in vrede kunnen sterven,” schreef Louise aan de hertogin de la Trémoille op den vooravond eener nieuwe reis naar Frankrijk. Frederik Hendrik vergezeld zijne moeder ook wel op dezen tocht; doch hij bleek onverzettelijk in het weigeren van den huwelijksband; ook hierin was hij de trouwe navolger van zijnen broeder. Het was voor Louise eene grievende teleurstelling.

¹⁾ G. W. Vreede. Inleiding tot eene geschiedenis der Nederlandsche diplomatie. Deel I pag. 137.

Haar leed over dezen persoonlijken tegenspoed werd echter verdrongen door haren schrik om den plotselingen keer, dien zij den loop der dingen in Frankrijk nemen zag: Hendrik IV viel onder den dolk van Ravailiac. Opnieuw hief de Ligue het hoofd op; alles wat de vorige regeering had opgebouwd zonk in één. De eerste minister Sully werd smadelijk ontslagen; de schatten, die onder zijn wijs beleid waren opgelegd, werden door de gunstelingen van Maria de Medicis onder elkander verdeeld, als gold het eenen welkomen buit. Een nieuw tijdperk van burgeroorlog, van regeeringloosheid, van willekeur was aangebroken en bracht het pas uit zooveel ellende geredde land andermaal den ondergang nabij. Machteloos om iets ten goede te werken, nu al hare oude vrienden verdrongen waren of dood, vluchtte Louise vol ontzetting en afgrijzen naar Holland terug.

Een weldadig gevoel van rust kwam in het „goede „Haagje”, zooals zij het in hare brieven noemt, weder over haar. De terugkeer naar Holland stemde haar gelukkig; daar was nu toch haar werkelijk thuis en daar wilde zij thans blijven voor goed. „Alles wat ik lees en hoor, kondigt „mij slechts nieuwe rampen aan voor mijn arm, ongelukkig „vaderland,” schreef zij om dezen tijd, „en dat geeft kleine „opgewektheid om er weder te keeren. Die heb ik dan ook „niet. Ik wil nu tot het einde mijner dagen hier blijven, „God biddende in alle stilte.”

Zij had een der dochtertjes van Charlotte Brabantine met zich genomen naar den Haag en de opvoeding van dit kind, de later in de geschiedenis van Engeland beroemd

geworden hertogin van Derby, werd thans hare voornaamste en liefste zorg. Een weeke, teerhartige opvoedster was de prinses van Oranje niet. De roede zelfs werd der aanstaande hertogin niet gespaard, „maar toch alleen als het volstrekt „noodig is,” schreef Louise aan de moeder, „want ik wil „trachten haar te laten doen, wat zij doen moet, uit begrip „en inzicht en niet door dwang.” Ook een dochtertje van Emilia van Nassau (van Portugal) nam zij tot zich en zocht en vond in den omgang met een jonger geslacht vergoeding voor de ledige plaatsen, die het heengaan der ouderen om haar gelaten had. Zij was eene innige grootmoeder, gelijk zij eene innige moeder was geweest.

„Ik heb het zoo goed hier in Holland, en ik denk er „niet over het te verlaten, tenzij ik u van dienst kan zijn, „want daarvoor ben ik immers *la bonne maman*,” schreef Louise nog in het jaar 1615 aan Brabantine. Maar reeds was de storm in aantocht, die haar het tweede vaderland, dat zij meer en meer had leeren liefkrijgen, als in wanhoop en verbijstering zoude doen ontvluchten.

In de Kerk heerschte verschil van gevoelen en niet eerst sints gisteren. De Reformatie, die in elken Christen eene eigene overtuiging vorderde, had door dien eisch, zonder het te willen, de verscheidenheid der meeningen teweeg gebracht; en thans streden twee groote partijschappen, die der Arminianen en der Gomaristen om den voorrang. De eersten verwierpen het leerstuk der uitverkiezing: de anderen eischten onvoorwaardelijke handhaving van de Nederlandsche confessie, zooals zij overeenkomstig de leer

der Fransche Calvinisten was opgesteld. ¹⁾ Gruwende van velerlei wind van leer, die de gemeente verdeeld hield, kwamen zij, tegenover het beginsel van vrij onderzoek, van eigen overtuiging, op voor het niet minder geldige beginsel van handhaving van het gezag der kundigen over de menigte, die leiding behoeft; zij vroegen om behoud der formulieren van eenigheid en riepen om eene nationale synode, die ze op nieuw zoude bekrachtigen. Hunne synode, hunne Kerk wenschten zij onafhankelijk, vrij van alle staatsgezag; veeleer moest alle wereldlijke macht aan die der Kerk ondergeschikt worden gemaakt. Maar juist daarom wilden de Staten van Holland, voorgelicht door Johan van Oldenbarneveldt, van geene synode, allerminst van eene nationale weten. Zij kwamen op voor de rechten van den wereldlijken Staat, wiens zelfstandigheid door geene kerkelijke voorschriften beperkt mocht worden. Zij ontzegden den kerkelijken hunnen eisch van eene synode, die uitspraak zoude doen over de aanhangige geschilpunten en schreven verdraagzaamheid voor.

Verdraagzaamheid echter laat zich niet bevelen, niet voorschrijven. Door stilzwijgen te gebieden over de punten van geschil, door in ééne zelfde kerk te willen vereenigen mannen, wier meeningen lijnrecht tegen elkander indruischten, schonden de Staten van Holland in de oogen van duizenden de vrijheid van geweten, waarvoor immers de strijd met Spanje was aangevangen. De Algemeene

---

¹⁾ R. Fruin. Tien jaren uit den tachtigjarigen oorlog § XIV.

Staten schaarden zich aan de zijde der Kerk, kozen partij tegen Holland. Maar dat machtige gewest en zijn leider bukten niet. Uit verdraagzaamheid werd het onverdraagzaam, vervolgziek. ¹⁾ Wie zich niet onthouden wilde van bespreking der twistpunten zag zich den kansel ontzegd. Godsdienstvervolging had in Holland plaats. Door den tegenstand, dien men bood, geprikkeld, dreef Oldenbarnevelt dwangmaatregel op dwangmaatregel door. Geweld van wapenen moest ten slotte de onwilligen tot gehoorzaamheid, tot verdraagzaamheid dwingen.

Een tijd lang had Maurits het aangezien zonder er aan deel te nemen. Zijne godsdienstige overtuiging was die der Contra-Remonstranten, die hij de ware vrienden zijns vaders noemde. Toch duurde het lang, eer hij aan de twisten deelnam: hij hield zich onzijdig en maande tot rust. Doch toen de Contra-Remonstranten werden onderdrukt, hunne predikanten geschorst en vervolgd, kwam hij voor hen op en koos openlijk voor hen partij. Den eisch der Staten van Holland om tegen hen, als rustverstoorders, zijn militair gezag te doen gelden, sloeg hij af.

Met angst en beven nam de prinses-douairière van Oranje dit alles waar. Zouden, vroeg zij zich af, nu de vrede met het buitenland eindelijk was hersteld, burgeroorlog en godsdiensthaat den Staat te gronde richten? Om vrijheid had men zoo bloedig gestreden en thans misgunde men elkander

---

¹⁾ Theod. Jorissen. Historische Bladen: Johan van Oldenbarnevelt.

de vrijheid onderling. „Alles is zoo verward door die gods-
„diensttwisten,” schreef zij om dezen tijd, „dat er niet anders
„dan kwaad uit voort kan komen. Over en weder geeft
„men uiting aan zooveel vijandige bitterheid, dat het, naar
„ik geloof, nooit erger was tusschen de papisten en ons.”
Wel mocht zij verdeeld zijn in haar gemoed! Hoe waren
de Staten van Holland door Oldenbarnevelt tot eene macht
in den Staat gemaakt: hoe had hij hun een overwicht
bezorgd, dat tijdens den krijg wel het algemeen belang ten
goede was gekomen, maar dat thans, in vreedestijd, geen
recht van bestaan meer had: hoe liet hij hen heerschen op
eene wijze, die eene miskenning was van den Unieband,
waarin haar onvergetelijke gemaal de provinciën had ver-
eenigd, hen aanmanende: „die Unie wel te bewaren en
„neerstig toe te zien, dat geen lid in dit schoon lichaam
„alleen achte dat syn eigen is, maar hetgene, dat den
„ganschen lichaeme toebehoort;” hoe werd het diepzinnig
leerstuk der uitverkiezing (dat centrale punt der Hervorming)
dat zij in haars vaders dagen, in tijden van vervolging en
druk, had leeren kennen als den machtigen hefboom, die de
zielen losmaakte van het aardsche om ze op te heffen naar
den hemel, als de bezielende kracht, die sterkte gaf en pal
deed staan onder wreedheid en willekeur, als de heerlijke
troost onder mateloos lijden, ¹⁾ thans, in dagen van rust
en veiligheid, een voorwerp van spot en van spitsvondige
haarkloverijen: hoe moest zij Maurits achten om zijne

---

¹⁾ M. Viguié. La prédication au 16me siècle.

onbewimpelde verklaring, dat hij, zoolang hij leefde, den eed gestand zoude doen, dien hij gezworen had, om de gereformeerde religie te beschermen, die religie, waarvan zijn vader had getuigd, „dat zonder deze het land geen „drie dagen en zoude kunnen bestaen.”

Maar ook, hoe werd zij in hare gehechtheden gewond, in haar gevoel van dankbaarheid aan den grooten staatsman, die na Willems dood met vaste hand het roer van het ontredderd schip van staat had aangegrepen, wiens dertigjarig bestuur het land welvarend, machtig, aanzienlijk had gemaakt en „wiens diensten den huize Nassau bewezen „zoo groot waren,” naar zij herhaaldelijk getuigde, dat hare zonen, „hem wel mochten houden niet als hun vriend maar „als hun vader;” hoe werd de hofprediker Uytenbogaerd, die jaren lang Maurits' onbepert vertrouwen genoten had, die hem als veldprediker volgde op al zijne tochten, die haren Frederik Hendrik steeds ten goede had trachten te leiden, thans een verdacht persoon, hij, de man aan wien zij zich zeer gehecht had sinds hem, toen zij zich te 's Hage vestigde, om harentwil in de hofkapel de predikdienst in het Fransch werd opgedragen en wiens woorden zij slechts kon beamen, als zij hem hoorde verklaren: „dat de ver„deelde Christenen op het stuck der verdiensten en goede „werken, malcanderen wel wat beter souden verstaen, wan„neer d'een en d'andere, de bitterheyt en partijschappen „aan een sy settende nae waerheyt wilde betrachten in „liefde.” Op nieuw gordde zij zich aan tot de rol van verzoenende bemiddelaarster, die zij in haar leven reeds

zoo dikwijls had vervuld. Maar het was te vergeefs. Hoe zoude zij ook hebben kunnen verzoenen wat uiteraard onverzoenlijk was?

De weigering van Maurits om zijne troepen te doen dienen tegen de Contra-Remonstranten leidde tot de onvermijdelijke uitbarsting. Zou Holland zwichten voor de Algemeene Staten, den Stadhouder en de Kerkelijken? Oldenbarnevelt dacht er niet aan. Op zijn voorstel werd in Augustus van het jaar 1617 door de Staten van Holland de *Scherpe Resolutie* aangenomen. Bij dit besluit werd den hoven en rechtbanken verboden om voor de vervolgde Contra-Remonstranten op te treden en werden de vroedschappen gemachtigd tegen dezen, zoo zij zich mochten verzetten, eigen troepen, zoogenaamde waardgelders, in dienst te nemen, (eene krijgsmacht dus naast de bestaande en niet als deze eedplichtig aan den Kapitein-generaal); terwijl de soldaten van het leger der Unie met afdanking werden bedreigd, zoo zij hunne diensten aan de Staten van Holland weigerden. Voor de Algemeene Staten en voor Maurits, der Staten legerhoofd, kon dit besluit niet anders dan als rebellie gelden. Van dit oogenblik was alle uitzicht op eene schikking verdwenen. Alleen geweld kon beslissen, wie heerschen zoude: de Unie of Holland, Maurits of Oldenbarnevelt.

Wat zoude de prinses van Oranje hebben kunnen doen tusschen deze van weerszijden met verbittering strijdende partijen? „Al haar roepen was tot vrede,” verhaalt ons Gerardt Brandt in zijne *Historie der Reformatie*; „maar

„niemand hoorde.” Toch wilde zij nog een uiterste poging tot herstel van den vrede wagen en in een hartstochtelijk schrijven aan den grooten Franschen staatsman du Mornay du Plessis, den vriend van haren vader en van haren echtgenoot beiden, smeekte zij dezen om naar Holland over te komen. „Want het is seker, dat „men hier uwe wijze en voorsichtige advysen en raedt ten „hoogsten van nooden heeft,” schreef zij hem, ¹⁾ „en ik „gelove sekerlijk, dat d’ene partij soowel als d’andre daer „meer naer luisteren sal, dan naar eenigen anderen raadt, „van wien ’t oock waere. Mijnheer, daer is niet alleen „geschil over ’t stuck der religie, het betreft den geheelen „Staet, die verloren sal gaen, indien m’er niet haest in „voorsie. Gij sijt een van degenen, die mijn Heer en man „hebben geholpen om die op te bouwen, kom nu sijn kin- „deren te hulp, om te beletten, dat se sich selven niet en „bederven. Indien de dooden nog eenig gevoelen hebben „van ’t geen hier op aerde geschiedt, ik verseker u, dat „hij u in sijnen naem bij zijn assche daertoe sou besweren. „Mijnheer, ik versoek u daertoe met al mijn hert. Ick weet, „dat om daertoe geauthoriseert te sijn, gij komen moet „met eene opdracht; maer ik weet ook, dat gij, daertoe „willig synde, wel iet sult uitvinden om u eene opdracht te „doen geven. Om Gods wille, mijn Heere, siet niet op „kleine ceremoniën. De tijd dringt . . .”

Maar du Mornay kon niet komen. In Frankrijk ook

¹⁾ Naar de vertaling van G. Brandt, in de Historie der Reformatie. Deel II pag. 646.

woedde de onderlinge verdeeldheid zoo fel als ooit en bijna radeloos zag de prinses van Oranje het aan, hoe de verbittering steeg; hoe Maurits krachtens zijn stadhouderlijk recht de waardgelders afdankte, in vele plaatsen de regeering verzette, ja Oldenbarnevelt zelven in staat van beschuldiging stellen deed; hoe Uytenbogaerd uit den lande vluchtte, en anderen verbannen werden; hoe de Contra-Reonstranten van de verdrukten, die zij geweest waren, de verdrukkers werden; hoe vrouwen zelfs om den geloove bloedig werden vervolgd; en hoe reeds aan den gezichteinder het schavot verrees van den man: „wiens qualiteiten „ende diensten, eertijds gedaen, wel in consideratie behoorden te komen.” — *Veniat regnum tuum*, Uw Koninkrijk kome! dat was het devies, dat Louise zich reeds in hare jeugd gekozen had, en dat ook om vele harer portretten staat gegraveerd. Maar die bede des geloofs werd thans bijna eene bede der vertwijfeling. Wat was dat koninkrijk van vrede en liefde ver! Ook haar beefde de eeuwenoude klacht op de lippen: *Och, dat Gij de hemelen scheurdet en nederkwaamt!*

Het proces tegen Oldenbarnevelt eindigde, zooals te voorzien was geweest, met schuldigverklaring, met eene veroordeeling ten doode. De veroordeeling was gewettigd, in 's lands belang noodzakelijk; maar moest het vonnis worden voltrokken? Als stadhouder had Maurits recht van gratie, en hij zelf wenschte die te verleenen, mits er vooraf belijdenis werd gedaan van schuld.¹⁾ Tevergeefs echter

---

¹⁾ C. M. v. d. Kemp. Maurits van Nassau. Deel IV pag. 125.

trachtte Louise de familie van den veroordeelde te bewegen die uit zijnen naam te vragen; deze stond pal in haar trotsch vasthouden aan de onschuld van haar hoofd; liever dan genade te vragen, liet men het recht zijnen loop nemen. En het nam zijnen loop. Laat in den nacht van den 12^{den} Mei 1619 vernam de prinses van Oranje, die nog altijd hoopte, dat Maurits ter elfder ure pardon zou verleenen, dat het vonnis in den vroegen morgenstond zoude worden voltrokken. Zij snelde naar het Stadhoudelijk Kwartier, om zelve nog een beroep te doen op haren zoon, die wel in zijn recht was, zoo hij doortastte, maar die daarmede oude verplichtingen verloochende. Tevergeefs echter deed zij tot tweemaal toe gehoor verzoeken. Zij werd niet toegelaten en het hoofd van den ouden staatsman viel.

Maar nu was voor de prinses van Oranje in Holland geen blijven meer. Hier had ze gehoopt die geestelijke vrijheid te vinden, die erkenning der rechten van andersdenkenden, waarvoor haar vader gestreden had, maar waarvoor deze in Frankrijk noch den tijd noch het volk rijp had bevonden; en nu zij die denkbeelden ook in haar tweede vaderland niet verwezenlijkt zag, was het haar alsof daarmede de band verbroken was, die haar aan het volk van haren echtgenoot had gehecht. Door zwakte en lichaamslijden werd haar vertrek nog eenigen tijd vertraagd; maar zoo spoedig het mogelijk was, in April 1620, reisde zij af, op haren doortocht te Delft nog in hare koets met slijk en steenen geworpen door het opgeruide gemeen, dat haar om haar optreden in het belang van Oldenbarne-

velt en Uytenbogaerd met scheldwoorden overlaadde.

Teleurgesteld en diep gewond keerde zij naar Frankrijk terug; maar om er het moede hoofd reeds spoedig neder te leggen voor goed. Den 9^{den} October van datzelfde jaar, 1620, ontsliep zij te Fontainebleau, terwijl haar zoon, haar eenige, ver van haar krijg voerde in de Palts. Hare laatste verzuchting was nog die van haar devies: *Veniat regnum tuum*, Uw Koninkrijk kome! . . . Het Koninkrijk van Hem, die beloofd heeft: *Zie ik schep eenen nieuwen hemel en eene nieuwe aarde . . . Ik maak alle dingen nieuw*. En het is haar zoon, prins Frederik Hendrik geweest, die de eenheid, door prins Maurits enkel nog maar uiterlijk hersteld, met beleid en staatsmanswijsheid tot werkelijkheid heeft gemaakt, die de geslagen wonden heeft geheeld, de eendracht heeft doen herleven en daarmede heeft ingeleid wat wij plegen te noemen de gouden eeuw onzer Republiek, de eeuw van Frederik Hendrik.
